

Έτος Γ'.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ 1875.

Φυλ. Γ'.

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΥΒΙΟΥ.

Υπό Κ. Εὐσταθοπούλου (1).

Τὰ τελευταῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους γεγονότα ἐξηγῶν ἀπὸ τῆς ἑδρας ταύτης ἄλλοτε, ἐμνήσθην καὶ τοῦ Πολυβίου, « Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ (εἶπον) συνεξέπνευσε μετὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος, ὑπὲρ ἧς ἠγωνίσθη. Ἐξεταζόμενος φαίνεται ἄξιος μεγαλειτέρας ἐποχῆς καὶ καλλιτέρας τύχης. Μόνος ὑπερυψοῦται τοῦ διανοητικοῦ καὶ ἠθικοῦ μεγαλείου τῆς ἀπειχομένης ἤδη Μεγάλης Ἑλλάδος, καὶ οἶον ἐπιμαρτυρούμενος κατὰ τῆς διαφθορᾶς καὶ ἠθικῆς τῶν συγχρόνων παρακμῆς, κατέλιπε τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ ὡς ἱερὸν ἑναυσμα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὅπερ ἐγχώσθην ἔμελλε νὰ δια-

σώσῃ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων τὸ πῦρ, ἵνα μὴ παντελῶς ἀποσβεσθῇ εἰς ξένας ἀποδηρῆσαν χώρας. » Ὁ βίος λοιπὸν τοῦ ἀνδρὸς συνέχεται στενῶς πρὸς τὰς τελευταίας τῆς Ἑλλάδος ἡμέρας. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὡς ἰδιώτης καὶ ὡς πολιτευόμενος καὶ ὡς συγγραφεὺς σπουδαῖον διεδραμάτισε πρόσωπον, δὲν δύναμαι οὔτε πρὸς τὰ σύγχρονα γεγονότα ὧν μετέσχεν ἀσχέτως νὰ ἐκθέσω τὰ περὶ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ ὡς συγγραφέως ἢ ἱστορικοῦ τὸν βίον τοῦ Πολυβίου πραγματευόμενός τις εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐξετάσῃ ἀσχέτως πρὸς τὸ εἶδος τοῦ λόγου εἰς ὃ ἀνήκει. Ἴνα λοιπὸν καταληπτὰ γένωνται τὰ λεχθησόμενα τοῖς πολλοῖς, μάλιστα δὲ τοῖς μὴ περὶ τὰ γράμματα ἰδίως ἀσχολουμένοις, ἀναγκαῖον ἠγήθην ν' ἀναδράμω διὰ τοῦ λόγου εἰς ἀρχαιοτέραν τινὰ ἐποχὴν, καὶ νὰ προτάξω εἰσαγωγὴν τινὰ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου καὶ τῆς θέσεως τῆς ἱστορίας, ἐν ᾗ παραλαβὼν ἐτελειοποίησεν αὐτὴν ὁ Πολύβιος.

(1) Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Φιλεκ. Συλλόγῳ Ὁμήρῳ.

α'.

Γνωστὸν εἶνε ὅτι τὸ ἀρχαιότερον τοῦ λόγου εἶδος δι' αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος τὰ ἴδια συναισθήματα καὶ τοὺς ἰδίους διαλογισμοὺς καὶ γνώσεις ἐτελειοποίησεν εἶνε ἢ ποιήσας. Ἄν καὶ καθ' ἑκάστην ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμῶν ἀρχῆς μεταχειρίζομεθα πρὸς ἑκφρασιν τῶν ἰδίων ἐννοιῶν καὶ αἰσθημάτων ἐν αὐτῇ καθ' ἡμέραν βίῳ τὸν κοινὸν προφορικὸν λόγον, ὅμως τὰ πρῶτα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος προϊόντα, οἱ ὕμνοι καὶ αἱ δοξολογίαι αὐτοῦ, ἡ ἐξύμνησις τῶν ἡρώϊκων ἔργων καὶ αὐταὶ τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν αἱ βάσεις ἐξεδηλώθησαν δι' ἐκείνου τοῦ εἶδους λόγου τῆς λεγομένης ποιήσεως. Τοῦτο φαίνεται ἀκατάληπτόν πως ἡμῖν νῦν, οἵτινες εἰθισμένοι ὅπως ὁμιλοῦμεν νὰ γράφωμεν, δυσκόλως πάνυ δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν τὰς ἀρετὰς τῆς ποιήσεως. Σπάνιοι σήμερον οἱ ποιηταί. Ὀλίγιστοι εὐμοιροῦσι νὰ μεταχειρισθῶσι μετρίως τὰς πτέρυγας τῆς ποιήσεως· οἱ πλείους πετώσι πρόσγειοι, οἱ δὲ πλείστοι δοκιμάζουσι τὴν τύχην τοῦ Ἰκάρου. Ἀλλὰ μὴν εὐχερέστατα πάντες γράφουσιν (1)· μάλιστα δὲ κατὰ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα ἢ διὰ τοῦ τύπου τῶν ἰδεῶν δημοσιεύσεις τοσοῦτον πάγκοινος κατέστη, ὥστε, τῇ ἀληθείᾳ ἀκούων ὁ περὶ τὰ τοιαῦτα ἄπειρος τὰ καθ' ἡμέραν δημοσιευόμενα παντοῖα συγγράμματα καὶ περιοδικὰ ἐν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ παρ' ἡμῖν καὶ ἀναγινώσκων τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν ἐπαίνους καὶ θαυμασμοὺς ἐκπλήττεται καὶ ἤθελεν ὑποθέσει ὅτι οὐδὲν ὑπολέλειπται τοῖς μεταγενεστέροις ἀνεξερευνήτον καὶ ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐφθασεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω. Ἀλλὰ πόσον συνεχῶς πλανῶνται καὶ οἱ λίαν ἔμπειροι περὶ τὰς ἀναγνώσεις! Περὶ πόσων τοιούτων δύναται τις ν' ἀναφωνήσῃ προσφυῶς λίαν· Ἀνθρακες ἡμῖν ὁ θησαυρὸς! Μὴ, ἔλεγεν ἡμῖν ποτε ἀπὸ τῆς ἑδρας ὁ πανελ-

λήνιος ἡμῶν τῶν νεωτέρων διδάσκαλος, ὁ αἰίδιμος Ἀσώπιος· μὴ, πρὸς Θεοῦ, φίλοι μου, ἀναγινώσκετε πάντα τὰ βιβλία ὅσοις ἐντυγχάνετε. Τὰ πλείστα τούτων εἶνε ὁρμαθὸς λέξεων ἄνευ νοημάτων· εἶνε λέξεις καὶ φράσεις εὐήχως τεθειμέναι καὶ ἐπιγραφὴν πομπώδεις ἐπὶ τούτῳ γεγραμμέναι, ἵνα ὅτι πλείστους ἀναγνώστας προσελκύσωσι. Τὸ δὲ χεῖριστον, ἔλεγεν, ὅτι ἀπὸ τῶν τοιούτων πολλῶν καὶ τυχαίων ἀναγνώσεων προσκτᾶσθε πολλάς καὶ παντοίας ἀντιφατικὰς γνώσεις, πλείστας δὲ καὶ μὴ ὀρθὰς, αἵτινες οὐ μόνον πολῦτιμον καιρὸν φθείρουσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν ὑμῶν στρεβλοῦσιν (1). Τοιαύτην λοιπὸν ἐνορῶντες ἡμεῖς νῦν εὐχέρειαν μὲν περὶ τὸν πεζὸν λόγον, δυσχέρειαν δὲ περὶ τὴν ποιητὴν εὐλόγως πάνυ δυσπιστοῦμεν, καὶ μετ' ἀπορίας ἐρωτῶμεν· μὴ τάχῃ οἱ ἀρχαιότεροι ποιητικώτεροι ἡμῶν ἐγένοντο; ἢ μήπως διότι μᾶλλον εὐφάνταστοι ἡμῶν ἦσαν, διὰ τοῦτο καὶ ποιητικώτεροι; Ἀμφότερα ταῦτα εἶναι ἀληθῆ, καὶ ἡ φαντασία παρ' ἐκείνοις ἰσχυροτέρα φαίνεται καὶ περὶ τὴν ποίησιν ἀσμενέστερον εἶχον. Ἡ φαντασία εἶνε δύναμις τῆς ψυχῆς ἀνυψοῦσα τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς ἄλλον τινὰ κύκλον· μεταίωρος δι' αὐτῆς ἡ ψυχὴ γιγνομένη ἐφορᾷ τὰ ὄντα ὑπὸ ἰδιαίτερόν τι τοῦ αἰσθητοῦ βλέμμα καὶ ὑπὸ εὐπρεπέστεραν καὶ καλλιτέραν τινὰ μορφήν. Ἡ τοιαύτη πνευματικὴ ἑξαρσις δὲν δύναται νὰ γένηται πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Ἰν' ἀνυψωθῇ ὁ νοῦς πρέπει ν' ἀφίνηται ἐλεύθερος πάντων τῶν γνώσεων, ὅσαι περικόπτουσιν τὰς πτέρυγας περιορίζουσιν αὐτὸν εἰς τὴν κρίσιν καὶ ἐμποδίζουσι ν' ἀνέλθῃ εἰς τὰς προσφιλεῖς τῇ φαντασίᾳ χώρας καὶ νὰ ἀναπλάσῃ καὶ σχηματίσῃ τὸν ἰδανικὸν ἐκείνον βίον καὶ κόσμον ἐν ᾧ τέρπει καὶ τέρπεται. Ὅθεν ἐν ἐρημίαις μᾶλλον καὶ ὅτε

(1) *Scribimus indocti doctique poëmata passim.*

Ὅλοι σοφοὶ καὶ ἄσοφοι συγγράφομεν βιβλία.

(1) Ὅθεν ὀρθῶς πάνυ καὶ ὁ Πολύβιος παραινεῖ τοῖς ἀναγινώσκουσι μὴ τὴν ἐπιγραφὴν τῶν βιβλίων ἐφορᾶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ποιεῖσθαι τὰς δοκιμασίας. (Γ. θ. 5, 6.)

τῇ πνεῦμα δὲν κατακρατεῖται ἐπὶ γῆς δε-
δεσμευμένον τοῦτο γίνεται. Καὶ εἶνε μὲν
φανερὸν ὅτι ἡ φαντασία οὐ μόνον ἐν τῇ
ποιήσει ἀπαράιτητος καθίσταται, ἀλλὰ
καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ἰσχυρότατος ἀντιλή-
πτωρ παρίσταται εἰς τῶν ἀφηρημένων ἰδε-
ῶν τὴν λογικὴν ἀκολουθίαν καὶ ἀνάβασιν
καὶ τὴν τοῦ λεκτικοῦ λεπτοφυῆ διάπλασιν·
οὐδεὶς εἶνε εὐφρανταστότερος τοῦ Πλάτω-
νος ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ· διότι καὶ οὐδεὶς ἐ-
δυνήθη νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ ὅρια τοῦ αἰσθη-
τοῦ τούτου κόσμου καὶ νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν
ἰδανικὸν τῶν ἰδεῶν τύπον. Ἀλλ' ἐν τῇ
ποιήσει δὲν ἀρκεῖ μόνον φαντασία. Ἡ
ποίησις ἔχει σκοπὸν νὰ τέρπῃ καὶ μετὰ τοῦ
τερπνοῦ νὰ διδάσκῃ. Ὅθεν ὡς τοιαύτη δὲν
ἀρκεῖ νὰ εὐχαριστῇ διὰ τῶν τερπνῶν αὐτῆς
εἰκόνων καὶ παρομοιώσεων· δεόν νὰ χέρῃ
καὶ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν εὐφωνον καὶ ῥα-
δίως εἰς τὸ οὐς εὐεπίθετον. Ἡ ποίησις ἵνα
διδάσκῃ καὶ γίνηται προσιτὴ καὶ ἐπιθυμη-
τὴ καὶ εὐμνημόνευτος πρέπει νὰ ἔχῃ τὸν
ἐξωτερικὸν ῥυθμὸν καὶ τὴν ἀρμονικὴν τῶν
συλλαβῶν καὶ ποδῶν διάταξιν, ἅπερ καὶ
ἄκοντα τὸν ἄνθρωπον βιάζουσι νὰ ἀπαμά-
θῃ ὅ,τι ἐν πεζῷ λόγῳ ἀδύνατον νὰ ἀναγνώ-
σῃ· ὅθεν καὶ ὁ Ἰσοκράτης λέγει· «Τοῖς ποι-
ηταῖς πολλοὶ δέδονται κόσμοι. Καὶ γὰρ
καὶ πλησιάζοντας τοῖς ἀνθρώποις τοὺς
θεοὺς ἐστὶ ποιῆται καὶ διαλεγομένους καὶ
συναγωνιζομένους οἷς ἂν βουλευθῶσι, καὶ
περὶ τούτων δηλώσαι μὴ μόνον τοῖς τε-
ταγμένοις ὀνόμασιν, ἀλλὰ τὰ μὲν ζέ-
νοισι, τὰ δὲ καινοῖς, τὰ δὲ μεταφοραῖς
καὶ μηδὲν παραλιπεῖν, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς
εἶδеси διαποικίλαι τὴν ποίησιν, ὧν τοῖς
περὶ λόγοις οὐδὲν ἔξεστιν. Πρὸς δὲ τού-
τοις μετὰ μέτρων καὶ ῥυθμῶν ἅπαντα
ποιούσιν· ὥστε ἂν καὶ τῇ λέξει καὶ τοῖς
ἐνθυμήμασιν ἔχει κακῶς, ὁμῶς ταῖς γε
εὐρυθμίαις καὶ ταῖς συμμετρίαις ψυχα-
γωγοῦσι τοὺς ἀκούοντας (Εὐαγ. γ.)»

Τὴν τοιαύτην ἐξωτερικὴν ἀρμονίαν καὶ
ῥυθμὸν κέκτηται πασῶν μάλιστα ἡ ἀρχαία
Ἑλληνικὴ ποίησις, δι' ὧν κατακηλούμε-
νον τὸ οὐς τοῦ συνιέντος καὶ συναισθανο-

μένου καλῶς ἀκροατοῦ μετὰ πρώτην καὶ
δευτέραν ἰτως ἀκρόασιν ἐδύνατο ἐξησκη-
μένον ν' ἀπομνημονεύσῃ πολυστιχὸν ποίη-
μα, οὔτινος οὐδ' ἀμυδρὰν γνῶσιν ἡμεῖς
σήμερον δυνάμεθα νὰ λάβωμεν. Ὅτι δὲ ἡ
ἀρχαία ποίησις τοιαύτη ἦτο, θελκτικὴ δηλ.
καὶ ἀρμονικὴ, μαρτυρεῖ καὶ ὁ τῆς τῶν ἐ-
πῶν ἀπαγγελίας τρόπος· διότι οἱ τε ἀοιδοὶ
ἔψαλλον τὰ ἴδια ποιήματα ἐν τοῖς συμ-
ποσίοις καὶ ταῖς πανηγύρεσιν, θυμοῦντες
κλέα ἀνδρῶν τε θεῶν τε, ἀλλὰ καὶ οἱ ῥα-
ψῳδοὶ ἀπήγγελλον τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου ἐν
ταῖς δημοσίαις πανηγύρεσι, κιθάραν ἢ ὀ-
μοῖον τι ὄργανον μεταχειριζόμενοι. Ὑπὲρ-
ξε χρόνος καθ' ὃν ἡ τέχνη τοῦ γράφειν ἦν
ἄγνωστος. Δὲν ἐμβαίνω δ' ἐνταῦθα εἰς ἐ-
ξέτασιν τοῦ δυσκολωτάτου καὶ ἀορίστου
εἰσέτι προβλήματος, πότε εὗρέθη ἡ τέχνη
τοῦ γράφειν καὶ ἂν ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρό-
νων ἦτο γνωστὴ ἢ ὄχι, ἀφ' οὗ γνωστοῦ
γενομένου λύνονται πολλὰ ἄλυτα φιλολο-
γικὰ ζητήματα. Ἦν, λέγω, χρόνος, ὅτε
οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐγνώριζον γράφειν. Τότε,
ἐπειδὴ ἔμφυτος εἶνε τῷ ἀνθρώπῳ ἡ τελειο-
ποίησις καὶ ἡ διὰ τῆς διδασκαλίας ἀλλή-
λων μόρφωσις, ἐσπούδασαν ἐνωρὶς νὰ εὐ-
ρωσι καὶ τὸ πρῶτον πρὸς τοῦτο ὄργανον.
Ἡ ποίησις ἦτο τὸ θαυμάσιον τοῦτο τοῦ
λόγου καὶ τῆς ἀναπτύξεως ὄργανον· δι'
αὐτῆς μετέδιδον εἰς τοὺς περὶ αὐτοὺς οἱ
φύσει νοημονέστεροι καὶ ἐμπειρότεροι τὰς
διὰ τῆς πείρας καὶ φυσικῆς αὐτῶν ἐ-
πινοίας γνώσεις περὶ θεῶν, περὶ κόσμου
καὶ κοινωνικῶν καθηκόντων. Τὰ πρὸς τὸν
θεὸν καὶ τὸν πλησίον καθήκοντα εὕρισκον-
ται περιεχόμενα εἰς τοὺς πρώτους ἀτελε-
στάτους ὁλῶν τῶν λαῶν ὕμνους. Ἡ ποίη-
σις ἐδήλου ὅλα τὰ αἰσθήματα τῆς χαρᾶς
καὶ τῆς θλίψεως αὐτῶν. Αἶνος, Παιάν, Θρη-
νος, Ὑμέναιος κτλ. ἦσαν τὰ πρῶτα τοιού-
του εἶδους παρ' Ἑλλήσι ποιήματα. Τούτων
ἀνάλογα εὕρισκονται ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ
βίῳ ὁλῶν τῶν λαῶν. Ὅθεν τὸ ὄργανον τοῦ-
το ἐτελειοποίησαν οἱ πρῶτοι λαοὶ τοσοῦ-
τον, ὅσον δὲν δύνανται οὐδὲ θὰ δυνηθῶσιν
αἱ μεταγενέστεραι γενεαί. Αἱ ποίησεις τῶν

νοημονεστέρων καὶ μᾶλλον εἰς τὸν πολιτισμὸν ἐπιδοθέντων ἔθνων εἶνε καταπληκτικόν τι τεχνουργημα. Αἱ θρησκευτικαὶ τῶν Ἰνδῶν, Ἑβραίων καὶ Ἑλλήνων ποιήσεις εἶνε τοσοῦτον τέλειαι καὶ τοσαύτην ἔχουσι τέχνην καὶ ἐν ὅλῳ καὶ ἐν μέρει, ὥστε ἐλήφθησαν ὡς ὑπόδειγμα πάσης τῶν νεωτέρων ἔθνων ποιήσεως. Καὶ οἱ ἐλαχίστην λαβόντες γνῶσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ποιήσεως καταννοοῦσι τὸ λεγόμενον. Δὲν εἶνε τοῦ παρόντος νὰ εἰσέλθω εἰς τὰς περὶ ποιήσεως ταύτας ἐξηγήσεις, αἵτινες παρὰ πολλῶν τῶν μάλιστα πεπαιδευμένων ἀνδρῶν ἀνεπτύχθησαν μετὰ θαυμασίας σοφίας. Οἱ νόμοι τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως τοῦ ποιητικωτάτου τῶν ἔθνων, τοσαύτην τέχνην ἔχουσιν, ὥστε εὗρέθησαν ἄνδρες οἵτινες, ἂν καὶ ἔχωτιν ὑπάρχοντα τὰ ἔργα, μετροῦντες τὰ πράγματα τὸ δὴ λεγόμενον διὰ τοῦ σημερινοῦ πῆγματος, ἐδίστασαν ἂν ἀληθῶς ὑπῆρξαν ἔθνη τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ποιητικὰ χαρίσματα ἔχοντα. Ὑπὸ δ' ἐθνικῆς φιλοτιμίας ἀγόμενοι, σπουδαῖοι ἄλλως ἄνδρες, ἀπετόλμησαν νὰ διαφιλονεικήσωσι τὴν ὑπαρξίν οὐ μόνον τῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ποιημάτων καὶ σωζομένων αὐτῶν ἀριστουργημάτων τὴν ἐνότητα καὶ πραγματικότητα. Καὶ ὁμῶς μένουσι μνημεῖα καὶ οὕτως εἰπεῖν κάρφη τῶν ὀφθαλμῶν, ἐξελέγχοντα τὸν ἐγωισμόν καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῆς νεωτέρας ὑπερφιλαντίας. Ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ ἐνεργῇ καὶ ζητῇ τὰ μέσα τῆς τελειοποιήσεως ὅ,τι πράττει σήμερον, ἀνεκδοτῶς ἐνασχολούμενος εἰς τὴν διὰ τῶν πρακτικῶν γνώσεων βελτίωσιν καὶ τελειοποίησιν τῶν πρὸς εὐζωίαν μέσων, τοῦτο ἔπραξαν καὶ ὅλοι οἱ αἰῶνες δι' ἄλλων μέσων πνευματικωτέρων. Ἀλλ' ἡ ποίησις ἔπρεπε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἀνώτατον τῆς τελειότητος σημείον. Αἱ κοινωνίαι πύξησαν. Τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας ἐγένοντο μεγαλείτερα. Ἡ γραφὴ ἐγένετο κοινοτέρα· αἱ πρακτικαὶ γνώσεις πλείότεραι καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔσπευσε δι' ἄλλης ὁδοῦ ταχυτέρως, διὰ τοῦ πεζοῦ λόγου νὰ εὐκολύνῃ τὴν ἀνάπτυξίν του. Ἡ

ποίησις ἡ ὑπ' ὀλίγων κατεχομένη καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς ὑπὸ τῶν ἱερῶν ταγμάτων καὶ τῶν οἰκογενειακῶν σχολῶν διακρατούμενη καὶ μεταδιδόμενη δὲν ἐπῆρκει διδάσκουσα πανταχοῦ καὶ πάντα τὰ χρησιμεύοντα ταῖς νέαις γενεαῖς. Ὁ νεώτερος τῶν ἔθνων βίος ἤθελε καὶ νεώτερον καὶ ταχύτερον μεταδόσεως ὄργανον. Αὕτη εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀρχῆς τοῦ πεζοῦ λόγου. Ἡ ποίησις ἔνεκα τῶν δεσμῶν αὐτῆς τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τοῦ μέτρου, καὶ ἔνεκα τοῦ πρακτικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ τῶν λαῶν βίου, δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς πάσας τὰς ἐν τῷ βίῳ χρείας. Καίτοι δὲ ἔλαβε πάσας τὰς ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει ποικιλίας, δὲν ἐφαίνετο ἱκανή. Ὑπελαμβάνετο πλέον ὡς ἄρτυμα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἀπῆρτετο τροφὴ στερεωτέρα καὶ προχειρότερα. Αἱ γνώσεις ἔπρεπε νὰ ᾔνε πρακτικώτεραι καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν συμφωνότεραι· ὅθεν προώριστο εἰς ἐποχὰς τινάς, εἰς τὰς θρησκευτικὰς πανηγύρεις καὶ τὰ θέατρα. Τὸ ἐπικὸν λοιπὸν καὶ διδακτικὸν ἔπος διεδέχθη ἡ λυρικὴ ποίησις διὰ τῶν ποικίλων αὐτῆς εἰδῶν τῆς ἐλεγείας καὶ τοῦ ἱάμβου καὶ τοῦ μέλους, καὶ ταύτην πάλιν τὸ δράμα, ἡ τραγωδία καὶ ἡ κωμῳδία. Καὶ τὸ μὲν ἔπος εἶχεν ἀναμφήριστον τὸ κράτος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς λυρικῆς ποιήσεως ἄρχεται τοῦ πεζοῦ λόγου ἡ ἐμφάνισις. Ἡ δὲ ἀκμάζοντος τοῦ δράματος, ὁ πεζὸς λόγος διεχώρισέ πως τὰ ὅρια αὐτοῦ καὶ ἄρχεται κατακρατῶν. Ἐγένοντο τότε δύο ἀντίζηλοι τοῦ πνεύματος ἡγήτορες ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀμιλλώμενοι, μέχρις οὗ ὁ πεζὸς λόγος ὑπερίσχυσεν, ἀφοῦ διὰ τῆς ἀπαραμίλλου Ἀττικῆς διαλέκτου καὶ διὰ τῶν ἀθανάτων ἀττικῶν συγγραφέων διετύπωσε τύπον καθ' ὅλας τὰς κλίσεις καὶ τάσεις τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Τοιαύτην τινὰ ὁδὸν ἠκολούθησε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἕως οὗ ἔφθασεν εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν ἀληθῆ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διδάσκαλον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἡμέτερον ἔθνος εἰς πᾶν τοῦ πνεύματος προῖν διδάσκαλος τῶν ἄλλων προίσταται, ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ προτάξω τὰ αἷτια δι' ἃ τινὰ ἡ ποίησις, καθ' ὅλας τὰς ἐκφάνσεις,

ἀρχαιοτέρα τοῦ πεζοῦ λόγου προφαίνεται, καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον θέλω αὖθις ἱστορήσει διὰ βραχέων περὶ τῶν ἱστορικῶν δοκιμίων καὶ τῆς βαθμιαίας τοῦ πεζοῦ λόγου ἐν τῇ ἱστορίᾳ προόδου, ἵν' εὐσύνοπτον καὶ ἀναγκαίαν προεισαγωγὴν ἔχοντες εἰσέλθωμεν μᾶλλον περὶ δεδιδαγμένοι εἰς τὴν σπουδὴν ἐνδὲς τῶν μεγίστων τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἱστορικῶν, τοῦ Πολυβίου, ὃν κύριον τοῦ λόγου θέμα σήμερον προθέμην.

Δύο μνημονεύονται οἱ ἀρχαιοτάτοι τοῦ πεζοῦ λόγου συγγραφεῖς· οἱ μὲν ἀποδίδουσι τὴν τιμὴν ταύτην εἰς Φερεκύδην τὸν Λέριον, οἱ δὲ εἰς τὸν λογογράφον Κάδμον τὸν Μιλήσιον· ὅπως δὴποτε ὅμως ἡ ἐμφάνις τοῦ πεζοῦ λόγου τάσσεται περὶ τὰ μέσα τῆς σ'. ἑκατονταετηρίδος (540—520), καθ' οὗς χρόνους τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος συνεταράττετο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ αἱ μὲν τυραννίαι ἐπιπτον, δημοκρατικὴ δὲ ἀναρχία ἐπεκράτει πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος· διότι παρατηρεῖται ὅτι τοὺς μεγίστους ἐσωτερικοὺς ἢ ἐξωτερικοὺς παντὸς ἔθνους ἀγῶνας παρακολουθεῖσιν οἷον ἀπαύγασμα καὶ πνευματικὰ προϊόντα, ἐν οἷς ἐναποτυποῦνται αἱ κατέχουσαι καὶ παρορμῶσαι αὐτὰ πρὸς τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν ιδέαι· οὕτω τὸν μὲν Τρωϊκὸν πολέμον ἐπεκόσμησεν ἡ ἡρωϊκὴ ποίησις, τὰς δὲ τῶν δῆμων κατὰ τῶν τυράννων ἐξεγέρσεις ἡ λυρικὴ καὶ πάλιν τοὺς μὲν Περσικοὺς πολέμους διετράνωσαν τοῦ Ἡροδότου αἱ μούσαι καὶ τὰ ἀθάνατα τοῦ Αἰσχύλου δράματα, ὃ δὲ Πελοποννησιακὸς ἐμφύλιος πόλεμος καὶ τῶν Μυρίων ἡ ἀνάβασις ἀνέδειξαν τὸν Θουκυδίδην καὶ Ξενοφῶντα· ὥστ' ἐν γένει οὐδεμία ἐθνικὴ ἐξέγερσις παρέρχεται ἀφανὲς πνευματικῶς εἰς ἔθνη τῶν σωματικῶν τὰ πνευματικὰ προϊόντα περὶ πλείονος ποιούμενα. Ὡς περ δὲ αἱ ἀρπαγαὶ τοῦ πλούτου καὶ τῶν ναῶν καὶ ἄλλων τεχνουργημάτων αἱ δηλήσεις λογιζονται καύχημα καὶ τὸ μόνον παρὰ ταῖς βαρβάρους σέμνωμα, οὕτω καὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης τὰ ἀριστουργήματα κοσμοῦσι τὰς καλλίστας ἱστορικὰς σελίδας παντὸς ὑπὸ πνευματι-

κῶν χαρισμάτων πεπροικισμένου ἔθνους καὶ εἶνε πάσης ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐξεγέρσεως ἐξάγγελος. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἐνδόξους τῶν ἔθνων αἰῶνας ἀναφαίνονται, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς δυστυχίαις τοῦ ἐθνικοῦ βίου καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας καὶ ἀμύνης οἷον παρηγορίαι καὶ ὑπεκκαύματα τινα ἐπισώζονται. Πάραδείγματα δὲ τούτου καὶ τῶν ἄλλων ἔθνων, μάλιστα δὲ τοῦ ἡμετέρου, ὁ μακρότατος τῶν τρισχιλίων ἐτῶν βίος παρέχεται πλεῖστα, μαρτυροῦντα τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἐκάστοτε κατάστασιν· διότι οὐδέποτε ἀληθῶς καὶ ἐν ταῖς μάλιστα ἀποφράσιν ἡμέραις ἔλειψαν ἄνδρες ἀναμνησκόμενοι καὶ διδάσκοντες τοὺς ὁμοεθνεῖς τῆς ἐπιτυχίας καὶ εὐτυχίας, ἢ τῆς δυστυχίας καὶ παρακμῆς καὶ πάσης ἐν γένει καταστάσεως αὐτῶν τὰ αἷτια. Τοῦτο δὲ προσεπιμαρτυρεῖ μάλιστα τῶν ἄλλων καὶ ἡ ἱστορία ἡ μόνη τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διδάσκαλος.

Τρεῖς ἐποχὰς ἀξίας λόγου, οἷον σταθμούς τινας, παρίστησιν ἡμῖν ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία· πρώτην τὴν τοῦ Ἡροδότου, δευτέραν τοῦ Θουκυδίδου καὶ τρίτην τοῦ Πολυβίου. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἡ ἱστορία δὲν ἀπομακρύνεται παντελῶς τῶν ἡρωϊκῶν παραδόσεων. Σπουδάζουσα μᾶλλον περὶ τὰ τερπνὰ καὶ τὰ εἰς τὸ ἡρωϊκὸν ἔπος συνήθη, περιγράφει ταῦτα διὰ τῶν ἐν τῇ ποιήσει ἀρεστῶν εἰκόνων. Ὅθεν οὐτε τὰ ἱστορούμενα, οὐτε τὰ αἷτια τούτων διὰ τῆς χαρμητικῆς κρίσεως ἀναζητοῦνται πάντα. Τὸ αἰσθημα παρ' αὐτῷ ἰσχύει εἰσέτι πλείότερον τῆς κρίσεως. Καὶ αὕτη δὲ ἡ ὅλη οἰκονομία τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου ὁμοιάζει πρὸς μεγάλην ἐποποιάν, ἐν ᾗ συνεσπειρωμένα περὶ ἓν σημεῖον, τοὺς Περσικοὺς πολέμους πάντα, ὅσα περὶ διαφόρων λαῶν ἱστορεῖ μετὰ τῶν τερπνοτάτων ἐπεισοδίων, ἀποτελοῦσιν ἱστορικόν τι ἔπος ἢ τερπνοτάτην προφορικὴν διήγησιν, ἣν μετὰ μεγίστου ἐνδιαφέροντος καὶ ἄνευ κόπου ὁ ἀναγνώστης διέρχεται· διὸ καὶ ὁμηρικὴ ἀρχαιότητα τούτου ἡ ἱστορία ἐπικέκληται. Ὁ

Ἡρόδοτος δὲν ἐδυνήθη μὲν ν' ἀποφύγῃ πάντα τῶν πρὸ αὐτοῦ ἱστορικῶν τὰ ἁμαρτήματα, δι' αὐτοῦ κατηγορεῖ, ἀλλὰ προήγαγε τὴν ἱστορίαν πλεῖστον, ἔδωκεν εἰς αὐτὴν εὐρύτερον κύκλον καὶ γενικώτερον καὶ ἠθικώτερον σκοπὸν, δι' αὐτοῦ δικαίως πατρὶς τῆς ἱστορίας ἐπωνόμασται. Οἱ πρὸ αὐτοῦ οὔτε ἦσαν, οὔτε ὠνομάζοντο ἱστορικοί, ἀλλὰ λογογράφοι καὶ χωρογράφοι. Κάδμος, Ἑκαταῖος καὶ Διονύσιος οἱ Μιλήσιοι (περὶ τὴν 5'. ἐκτονταετηρίδα), Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος (περὶ τὴν 6'.), Φερεκύδης ὁ Λέριος, Χάρων ὁ Λαμψακηνός, Ἀντίοχος ὁ Συρακούσιος καὶ ἄλλοι ἔγραψαν ἀπλᾶς ἀναγραφὰς περὶ τῆς κτίσεως καὶ τύχης τῶν διαφόρων πόλεων, τὰ πλεῖστα πρὸς ἰδιαιτέραν τῶν συμπολιτῶν διαφώτισιν, μικρὰ δὲ περὶ γενικωτέρων συμβάντων, οὐδ' ἀπέβλεπον πρὸς τὴν διὰ τῶν παρελθόντων τῶν μελλόντων διδασκαλίαν. Ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος ἐξῆλθε τῶν στενῶν τούτων ὁρίων, ἐθεώρησε τὴν ἱστορίαν ὡς τὸ ἀποτέλεσμα ἠθικῆς ἐν τῷ κόσμῳ τάξεως καὶ διίδεν εἰς ἕκαστον καὶ ἄτομον καὶ ἔθνος προορισμὸν τινα καὶ ὠρισμένα ὅρια, ὧν ἡ παράθεσις τιμωρίαν ἐπάγεται.

Τὰς ἐλλείψεις τοῦ Ἡροδότου ἔμελλε νὰ διορθώσῃ ὁ μέγας ἀνὴρ, ὅστις μέχρι δακρύων συνεκινήθη βλέπων ἐκεῖνον εὐδοκίμουνα. Αἱ ἐν τοῖς Παναθηναίοις καὶ ἄλλαις Ἑλληνικαῖς ὁμηγύρεσιν ἀποδιδόμεναι εὐφημίαι καὶ ἀμοιβαὶ πρὸς τὸν πατέρα τῆς ἱστορίας ἀναμφίβολον ὅτι ἐκίνησαν καὶ αὐτὸν πρὸς ἁμίλλαν, ὅπως τὸν Θεμιστοκλέα δὲν ἄφινε νὰ καθεύδῃ τὸ ἐν Μαραθῶνι τοῦ Μιλτιάδου τρίπαιον· διότι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅσα πρωρίσθησαν νὰ δεῦξασθῶσι, τὰ παραδείγματα τῶν προγενεστέρων ὑπεγείρουσιν εἰς ἁμίλλαν καὶ μορφοῦσιν ἐνδοξότερους μιμητὰς ἐν τε τοῖς σωματικῇ καὶ πνευματικῇ ἀπαιτοῦσιν ἰσχυρὴν ἔργοις, καὶ πρὸς τὴν ἐν τοῖς ἔργοις ἁμίλλαν ἀντεπεξέρχεται καὶ ἡ τῶν γραμμάτων· διότι ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει τὰ μεγάλα τοῦ πνεύματος προϊόντα ἐτιμῶντο οὐχ ἥττον τῶν μεγίστων πολεμικῶν ἔργων. Αἱ ἱστορίαι τοῦ Ἡροδότου καὶ αἱ

ὥδαί τοῦ Πινδάρου εἴλκυον τὸν θαυμασμὸν τῶν Ἑλλήνων οὐχ ἥττον ἢ τὰ Θεμιστοκλέους καὶ Κίμωνος πολεμικὰ τρόπαια καὶ οἱ ἄνδρες συνήνουν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν στρατηγικὴν ἐμπειρίαν τῇ πολιτικῇ καὶ ῥητορικῇ δεινότητι. Ὁ Αἰσχύλος ἔγραψε τοὺς Πέρσας διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς, δι' ἧς ἐκράτει καὶ τὸ ξίφος ὑπερασπιζόμενος τὴν πατρίδα μετὰ τῶν ἀδελφῶν Κυναιγείρου καὶ Ἀμεινίου ἐν Μαραθῶνι καὶ Σαλαμῖνι· καὶ ὁ Σωκράτης ἠρίστευσεν ἐν Ποτιδαίᾳ, διασώσας τὸν Ἀλκιβιάδην. Ἡ δὲ Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλέους ἀνέδειξεν αὐτὸν συστράτηγον τοῦ μεγάλου Περικλέους. Τὸν Ἡρόδοτον λοιπὸν διεδέχθη ἀντάξιον τῆς ἐποχῆς τέκνον ὁ Θουκυδίδης. Ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἀπέφυγε τῶν προγενεστέρων τὰ ἁμαρτήματα. Τὸ ἔπος ἐπὶ Θουκυδίδου δὲν ἔτερπεν ἐν τῷ βίῳ, ἀλλ' ἡ τραγωδία· ὅθεν καὶ πρὸς ταύτην ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἔχει πολλὰ ὅμοια. Δὲν περιέχει πρὸς τέρψιν ἀνέκδοτα, ἀλλ' εἶνε συγκινητικώτατον δρᾶμα, οὕτινος τὰ διάφορα πρόσωπα, αἱ μετέχουσιν τοῦ πολέμου πόλεις ἐκπληροῦσιν ἐκάστη τὸ ἴδιον ἔργον, ὅπως ἐν τῇ τραγωδίᾳ τῶν ὑποκριτῶν τὰ πρόσωπα εἶνε διδασκτικώτατα καὶ περιληπτικώτατα, καὶ ἐν τῇ ποιικίᾳ τῶν δρώντων προσώπων ἐκδηλοῦται ἡ ἐνότης καὶ τὰ αἷτια καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ πολέμου. Καὶ κατ' αὐτὴν δὲ τὴν διαίρεσιν τῆς ὕλης ἀπομιμεῖται πῶς τὴν τραγωδίαν· διότι αἱ δημηγορίαι, ἐν αἷς ἐκδηλοῦνται αἱ ἴδιαι περὶ τῶν ἐκάστοτε πεπραγμένων κρίσεις οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ οἱ ἐκασταχοῦ τοῦ δράματος χροῖ, ἐν οἷς ἐκφαίνονται τῶν θεατῶν αἱ περὶ τῶν ἐνεργουμένων κρίσεις. Ἡ ἱστορία οὐ μόνον προορισμὸν τινα ἔχει ἐν τῷ Θουκυδίδῃ, ἀλλὰ καὶ οὐδεμία πρᾶξις γίνεται ἄνευ αἰτίου καὶ ὁ ἄνθρωπος ὡς καὶ αἱ πόλεις εἶνε τῶν ἰδίων πράξεων ὑπόλογοι, ὧν κατ' ἀνάγκην ὑποφέρουσι τὰς ἀγαθὰς ἢ κακὰς συνεπειάς. Ἱστορεῖ μὲν ὁ Θουκυδίδης τὰ πάντα μετὰ μεγίστης ἀκριβείας καὶ κρίσεως ἐξηγῶν τὰ αἷτια δι' ὧν γίνονται, ἀλλ' ἐπειδὴ μικρὸν κύκλον γεγονότων ἔχει (27 ἐτῶν), αἱ κρίσεις τοῦ μόνον ἐπὶ

τούτων γιγνόμεναι ἔχουσι δογματικόν τι καὶ γνωμικόν, μὴ δυνάμεναι νὰ φέρωσι πρακτικὴν τοῖς πᾶσιν ὠφέλειαν· μόνον οἱ συνιέντες δύνανται νὰ διδαχθῶσι καὶ ν' ἀπομάθωσι γνωμολογικῶς ἐκπεφρασμένας καὶ ἐν παντὶ καὶ πάντοτε ἐφαρμοζομένας γνώμας (1). Δὲν φαίνεται λοιπὸν ἐν αὐτῷ εἰσέτι ἡ ἱστορία ἀφιχθεῖσα εἰς τὸ σημεῖον τὸ πρὸς ἡμᾶς αὐτῇ εἰς τελειότητα· ἐχρειάζετο εὐρύτερον αὐτῇ στάδιον καὶ εὐρύτερα ἀνάπτυξις (2)· διότι ἵνα διδάξῃ ἀληθῶς τοὺς πάντας, δεόν ἐκ πλείονων ὁσων οἷόν τε γεγονότων νὰ πορίζηται τὰς κρίσεις καὶ δι' αὐτῶν μᾶλλον ἢ διὰ γνωμῶν νὰ διδάσκῃ τὸν θέλοντα νὰ διδαχθῇ, καὶ (ὡς λέγει ὁ Πολύβιος) οἶσιν μεθοδικῶς καὶ ὁρμητικῶς νὰ χειρίζῃ τοὺς φιλομαθοῦντας, ὅπερ οὐκ ἦν συμβατὸν τοῖς ἀρχαίοις, τὸ τὰς ἐπιγιγνομένας ἐξαγγεῖλαι πράξεις, διὰ τὸ καιροποιεῖσθαι συνεχῶς καὶ καινῆς ἐξηγήσεως δεῖσθαι (Θ. 6. 4, 5). Καὶ ἠκολούθησαν μὲν τὸν Θουκυδίδην ἄλλοι ἐφεξῆς, Ξενοφῶν, Κτησίας, Φίλιστος, τοπικὰς συγγράψαντες ἱστορίας, πολλοὶ Ἀτθίδων συγγραφεῖς, καὶ πλείους οἱ τὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων ἐκείνου συγγράψαντες, ἀλλ' οὐδεὶς τούτων ἐδυνήθη νὰ κατανοήσῃ τὸν ἀληθῆ τῆς ἱστορίας προορισμόν· διότι οἱ μὲν συμπαθῶς, οἱ δὲ δυσμενῶς πρὸς τὰ ἱστορούμενα ἔχοντες, ἀπεπλανήθησαν τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας, πολλὰ τὰ ψεύδη μετὰ τῆς ἀληθείας συμμίζαντες. Εἰς μόνος ἔγραψε *Καθολικὴν ἱστορίαν*, Ἐφορος ὁ Κυμαῖος, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐπιδεικτικῶς κατὰ μίμησιν τοῦ διδασκάλου μᾶλλον ἢ ἱστορικῶς. Ὁ τρίτος λοιπὸν ἀνὴρ ὅστις προόρισται νὰ διαδεχθῇ τοὺς δύο πρὸ αὐτοῦ, καὶ ὅστις τὸν ἀληθῆ τῆς ἱστορίας διδὼν σκοπὸν,

(1) Ἐννοίαν μὲν γὰρ λαβεῖν ἀπὸ μέρους τῶν ὅλων δυνατὸν, ἐπιστήμην δὲ καὶ γνώσιν ἀτρεκέλῃ ἔχειν ἀδύνατον. (Πολύβ. Α. δ. 9.)

(2) Πολύβ. Α. δ. 2 διὰ τὸ μηδὲνα τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπιβεβλήσθαι τῇ τῶν καθόλου πραγμάτων συντάξει.

δύο περίπου αἰῶνας μετὰ τὸν Θουκυδίδην ἀκμάσας, ἐπέτυχεν ἀποφυγὼν τὰς ἐλλείψεις καὶ παραλαβὼν πάσας σχεδὸν τὰς ἀρετὰς τῶν προγενεστέρων, πλὴν τῆς περὶ τὴν λέξιν, ἥτις εἶνε τῶν αἰῶνων δεισιδύργημα, νὰ γράψῃ πραγματικὴν καθολικὴν ἱστορίαν καὶ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόδειγμα τῶν μεταγενεστέρων ἱστορικῶν, εἶνε ὁ Πολύβιος. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, τὰς τρεῖς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐποχὰς τρεῖς μεγάλοι ἱστορικοὶ διαφόρως ἐχαρακτήρισαν· ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ὁ Ἡρόδοτος συμβαδίζει μετὰ τοῦ ἔθνους καὶ διαγράφει ὅπερ ἕκαστος τῶν Ἑλλήνων ἤθελεν· ἀνέρχεται τὴν ὑψηλὴν κλίμακα πρὸς τὸ μεγαλεῖον μετὰ τοῦ ἔθνους, ἐν μεγάλοις ἐθνικαῖς ἔργοις μέγας ἀνταδεικνύμενος καὶ πράττων ὅ,τι καὶ πολιτικοὶ καὶ πάντες ὁμοῦ καὶ ἕκαστος ἰδίᾳ φιλοτιμούμενοι ἔπραττον, τίς τοῦ ἄλλου μείζων νὰ ἀνταδειχθῇ πρὸς τὴν τοῦ ἔθνους ἐνότητα σπεύδοντες. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ὁ Θουκυδίδης ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς περιωπῆς ἣν ἡ μέθη τῶν νικῶν καὶ ἡ εὐτυχία παρείχον ἀφιστάμενος, διορᾷ μετὰ θαυμασίου ἐταστικοῦ ὁρματός ἀπὸ τῶν γειτονεουσῶν τοῦ ὑψικορύφου Ὀλύμπου χωρῶν τὴν ὀλισθηρὰν ὁδὸν εἰς ἣν οἱ ὁμογενεῖς ἐτράπησαν, καὶ ὡς ξένος πρὸς πάντα τὰ τότε ἐπισυμβαίνοντα καταδεικνύει τὰς ἀγαθὰς ἢ κακὰς ἐκάστης πόλεως καὶ ἐκάστου πολίτου πράξεις καὶ διδάσκει πόσον ἡ κατάχρησις τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας καὶ ἡ ματαία ὑπερφιλαντία καὶ κενοδοξία καταστρέφει ὅσα ἄλλοι δι' ἀντιθέτων ἔργων ἐπέτυχον. Παρατηρεῖ πόσα κατάρθωσεν ἡ ἐν τῇ ὁμοφροσύνῃ τῶν προγενεστέρων ἐνότης ἐν κινδύνῳ καὶ ποῖα ἐπιφέρει ἡ διχόνοια καὶ ἡ ματαιότης τῶν συγχερόνων ἐν τῇ νομιζομένῃ εὐτυχίᾳ καὶ ὅπου οὐδεὶς κίνδυνος· ἐκεῖ ἐν τῷ κινδύνῳ ἀπασσάντων αὐτὸν, ἐνταῦθα δὲ ἐν τῇ εἰρήνῃ ἐπεσπᾶσαντο τὸν κίνδυνον. Ἀλλ' ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐποχῇ ὁ Πολύβιος μόνος μακρὰν τῆς πατρίδος τεταπεινωμένης καὶ ἐξησθενημένης πλανώμενος, ἀφορᾷ βαρυθυμῶν ὅτι καὶ τὰ τελευταῖα τῆς ἐθνικῆς εὐδαιμονίας καὶ με-

γαλείου λείψανα μέλλουσιν ὅσον οὐπω νὰ ἀποσβεσθῶσιν ὑπὸ τῆς μεγάλης ἐκ δυσμῶν ἀκμαίας ἐθνικῆς καὶ ἠθικῆς μεγαλοφροσύνης (Θ. λζ. 7—10). Γράφει τὴν ἱστορίαν πάντων ὅσα ἐν τῷ τότε κόσμῳ διεπράχθησαν πολεμικὰ ἔργα καὶ διὰ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ῥωμαϊκῶν ἀρετῶν σπεύδει νὰ ὑπομνήσῃ τοῖς ὁμογενέσι τὴν περὶ τῶν ὅλων πρόνοιαν. Ὁ Πολύβιος λοιπὸν μόνος ἀνυψοῦται ὑπεράνω τῶν συγχρόνων καὶ διδάσκει τοὺς πάντας. Τοιοῦτος ὁ μέγας ἱστορικός περὶ οὗ ἐφεξῆς ἤδη μέλλω ὀλίγα νὰ ἱστορήσω, ὅσα ὁ, τε χρόνος καὶ αἱ ἀσθενεῖς δυνάμεις μοὶ ἐπέτρεψαν νὰ σπουδάσω ἐν τοῖς ἀποσπάσμασιν, ὅσα ἡ καταστροφή τῶν αἰώνων ἡμῖν ἀπέλιπεν.

β'.

Περὶ τοῦ βίου τοῦ Πολυβίου ὀλίγα μόνον γνωρίζομεν καὶ ταῦτα ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ. Ἦτο ἐκ Μεγάλης πόλεως τῆς Ἀρκαδίας. Οἱ Ἀρκάδες εἶνε ὁ ἀρχαιότατος τῆς Πελοποννήσου λαὸς, Πελασγικῆς καταγωγῆς, οἵτινες διὰ τοῦτο ἔλεγον περὶ ἐκυτῶν ὅτι ἦσαν προγενέστεροι καὶ τῆς Σελήνης (προσέληνοι) ἔθεν μόνους αὐτοὺς τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν Ἀθηναίων θεωρεῖ ὁ Δημοσθένης αὐτόχθονας. Διεκρίνοντο ἐπὶ χρηστότητι ἡθῶν καὶ εἶχον φήμην παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλήσι διὰ τὴν ἐν τοῖς ἥθεσι καὶ βίοις φιλοξενίαν καὶ φιланθρωπίαν, μάλιστα δὲ διὰ τὴν εἰς τὸ θεῖον εὐσέβειαν (Πολ. Δ. ή.), πλὴν μιᾶς μόνης πόλεως τῶν Κυναϊθέων διακρινομένων διὰ τὴν ἀγριότητα, ὠμότητα καὶ παρανομίαν. Τὴν δ' αἰτίαν τῆς ἡμέρου καταστάσεως καὶ χρηστότητος τῶν Ἀρκάδων καὶ τῆς διαφορᾶς τῶν Κυναϊθέων ἀποδίδωσιν ὁ Πολύβιος ὁρθῶς εἰς τὴν πρώτην παιδείαν τὴν γινομένην διὰ θρησκευτικοῦ φόβου καὶ διὰ τῆς μουσικῆς. Παρ' αὐτοῖς ἡ μουσικὴ ἦν κοινοτάτη οὐ μόνον τοῖς παισίν, ἀλλὰ καὶ νεανίσκοις γενομένοις μέχρι τοῦ 30 ἔτους, καὶ ἐθεωρεῖτο παρ' αὐτοῖς αἰσχρὸν νὰ εἴπη τις ὅτι δὲν γινώσκῃ μουσικὴν, ἂν καὶ πᾶν ἄλλο ἀσυστόλως ἠδύνατο νὰ εἴπη ὅτι ἀγνοεῖ. Μετὰ τοῦ αὐλοῦ δ' ἐδιδάσκοντο

πάσης τάξεως ἐμβατήρια καὶ ὀρχήσεις, καὶ δι' αὐτῶν ἐμετριάζετο ἡ ὑπὸ τῆς χώρας τῶν κατοίκων αὐστηρότης. Μόνον δὲ οἱ Κυναϊθεῖς, παραμελήσαντες τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρκάδων ἔθους, τῆς μουσικῆς, ἀπηγριώθησαν, ὥστε ἐν οὐδεμίᾳ πόλει ἐγένοντο ἀσεβήματα πλείονα καὶ περισσότερα. Ἀλλὰ μήπως καὶ παρὰ τοῖς προγενεστέροις ἡμῶν τοῦτ' αὐτὸ δὲν ἐγένετο; οἱ θρησκευτικοὶ καὶ ἐθνικοὶ ὕμνοι δὲν ἦσαν τὸ παρηγοροῦν καὶ ἐξεγείρον καὶ πραῦνον τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐν τῇ ταῖς κοιναῖς πανηγύρεσι καὶ ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς ἀναστροφαῖς; Παρ' ἡμῖν δὲ τί ταῦτα ἀντικατέστησεν; ἀντὶ τῶν ἰδίων τὰ ξένα ἀντείσχθησαν, καὶ ἀντὶ τῶν ἀπλουστέρων καὶ κοσμιωτέρων τὰ τοῦ νεωτερισμοῦ πολυσύνθεντα καὶ ἐν πολλαῖς ἄκοσμα νεωτέρους καὶ πρεσβυτέρους κατεσάγηνευσαν. Οἰκοῦντες δὲ χώραν ὀρεινὴν δὲν ὑπέκυψαν εἰς ξένας ἐπιδρομὰς, ἀλλὰ διεσπαρμένοι κατὰ δήμους καὶ ἀνίσχυροι ὄντες διετέλουν ἄνευ ἰδίας ὑπεροχῆς καὶ κατ' ἀνάγκην ἠκολούθουν τοῖς Σπαρτιάταις, τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τὴν θέσιν ἔχοντες κατὰ προτίμησιν, μέχρι τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης, ὅτε προσετέθησαν τοῖς Θηβαίοις· ὁ δ' Ἐπαμινώνδας θέλων ν' ἀναστήσῃ λαὸν ὁμορον, ἐναντίον τῇ Σπάρτῃ συνώκισε τὴν Μεγάλην πόλιν ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην (Διοδ. ιε. 70). Προθύμως δ' ἔπειτα προσετέθησαν τοῖς Ἀχαιοῖς. (Παυσ. Η. ή. 10). Ἐπειδὴ δὲ ἡ Μεγαλόπολις συνωκίσθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ κατ' αὐτῶν, οὗτοι ἐχθρὰν ἡγοῦντο αὐτὴν καὶ τὴν καταστροφὴν αὐτῆς ἀπεπειράθησαν εἰς μάτην πολλάκις νὰ ἐπιτύχωσι. Παρ' αὐτῇ ἐπολέμησαν τὸ πρῶτον Μακεδόνες καὶ Σπαρτιάται ἐν ᾧ ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἐν Ἀσίᾳ, καὶ ἡττήθη μεγάλην ἦτταν ὁ Ἄγις ὑπὸ Ἀντιπάτρου. Ἡ δὲ τιαύτη ἀρχὴ τῆς πόλεως, ὑποτρέφουσα τὸ μῖσος τῶν δύο λαῶν, ἐξηγεῖ καὶ τὸν λόγον δι' ὃν οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀχαιῶν Ἀρατος, Φιλοποίμην, Λυκόρτας καὶ Πολύβιος καὶ τῶν Ἀχαιῶν οἱ πολλοὶ πρὸς τοὺς Μακεδόνας μᾶλλον ἐκλινον, ὥστε γενικώτερα τῆς Ἑλ-

λάδος συμφέροντα τὴν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ἀπήτουν φιλίαν. Διὰ τῶν Μακεδόνων ὁ Ἄρατος κατέστρεψε τὸν τελευταῖον ἱκανὸν Σπαρτιάτην βασιλέα Κλεομένην καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ τὴν πατρίδα τοῖς Μακεδόσιν ὑπήγαγεν, ἀφ' ὧν αὐτὸς πρότερον τὴν ἀπήλλαξεν. Ὁ αὐτὸς κατέστησε τὸν Φίλιππον κύριον ἀπάσης Πελοποννήσου καὶ ἡ Σπάρτη εἶνε ἡ μόνη ἐν Πελοποννήσῳ πόλις, πρὸς ἣν μέχρις ἐσχάτων τὸ τῶν Ἀχαιῶν συνέδριον ἤριζε καὶ ταύτης τὴν προστασίαν ἀναλαμβάνοντες οἱ Ῥωμαῖοι καταλλήλως τὴν τῆς Ἑλλάδος ὑποδούλωσιν ἐπέτυχον. Καὶ διέφυγε μὲν πολλάκις τὸν κίνδυνον ἡ Μεγαλόπολις, καὶ ἐπεμψαν αὐτοῖς βοήθειαν οἱ Ἀθηναῖοι παρορμήσαντος Δημοσθένους διὰ τοῦ περὶ Μεγαλοπολιτῶν λόγου, ἀλλὰ τελευταῖον ὁ Κλεομένης παρασπονδήσας ἀνάστατον αὐτὴν ἐποίησε, διασωθέντων τῶν κατοίκων τότε εἰς Μεσσήνην ὑπὸ Φιλοποίμενος (Παυσ. Η. 15). Μετὰ δὲ τὴν ἐν Σελασσίῃ ἦτταν τοῦ Κλεομένου, οἱ Μεγαλοπολίται συνήλθον πάλιν καὶ ἡ πόλις συνωκίσθη μετὰ μεγάλης προθυμίας, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλῶν ἐνδεεῖς ἦσαν, βαρέως ἔφερον τὰς ἐπιδόσεις καὶ ἐπὶ πολὺ ἐδιχονόουν πρὸς ἀλλήλους, οἱ μὲν τοῦτο, οἱ δ' ἐκεῖνο βουλόμενοι καὶ πάντα ἦσαν πλήρη ἀμφισβητήσεως, ὀργῆς καὶ φιλοτιμίας πρὸς ἀλλήλους. «Τοῦτο γὰρ δὴ φιλεῖ γίγνεσθαι, λέγει ὁ Πολύβιος, καὶ πρὸς τὰ κοινὰ πράγματα καὶ περὶ τοὺς κατ' ἰδίαν βίους, ὅταν ἐλλείπωσιν αἱ χορηγίαι τὰς ἐκάστων ἐπιβολάς.» (Πολ. Ε. 4γ. 2—Παυσ. Η. 1γ.)

Ἦτο δὲ ὁ Πολύβιος υἱὸς τοῦ Λυκόρτα, ἀνδρὸς ἐκ τῶν πρώτων μετὰ τὸν Ἄρατον καὶ Φιλοποίμενα, φίλου δὲ καὶ τῶν πολιτικῶν τοῦ τελευταίου φρονημάτων (Παυσ. Ζ. θ. 4—Πολύβ. Β. 40, 23. Λιβ. 38, 32. Πλουτ. Φιλιπ. κ.α.). Ἐγεννήθη δὲ ἐπὶ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ ἐπιφανοῦς ἐν ἔτει 205 π. Χ. Νέος ὢν ἐπαιδεύθη ὑπὸ Φιλοποίμενι ἐν τῇ τῶν πολιτικῶν διαχειρίσει, πλυσθείς καὶ κατασχηματισθείς ὑπ' αὐτοῦ ἔργοις καὶ λόγοις ἐμψύχως. Τοιαύτην δὲ τινα διδασκαλίαν πολλοὶ τῶν ἀρχαίων ἔλαβον.

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Γ')

οἷον ὁ Κίμων ἀνεδείχθη συνεπιλαμβανομένου καὶ καθοδηγοῦντος αὐτὸν Ἀριστείδου ὁ Χαβρίας ἔσχε τὸν Φωκίωνα, ὁ Κάτων τὸν Φάβιον Μάξιμον, ὁ Πομπήιος τὸν Σύλλαν κλπ. Διὰ δὲ τῆς τοιαύτης ἀσκήσεως ἐκτῶντο ἐμπειρίαν ἐν τοῖς κινδύνοις πρὸς τὴν τῶν κοινῶν διοίκησιν. (Πλουτ. εἰ γέροντι Χρηστέον πολιτεία 790). Οὕτω δὲ γυμνασθεῖς εἰς τὸ πράττειν τὰ κοινὰ νεώτερος, κατὰ τὸ εἰκοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας πρὶν εἰσελθῇ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου ὀρισμένην ἡλικίαν, τὸ τριακοστὸν ἔτος, ἀπεστάλη μετὰ τοῦ πατρὸς πρεσβευτῆς εἰς Πτολεμαῖον τὸν ἐπιφανῆ (181 π. Χ.) βασιλέα τῆς Αἰγύπτου. (ΚΕ. ζ.) Τὸ δὲ προηγούμενον ἔτος ἐκόμιζε μετὰ τῶν ἄλλων Ἀχαιῶν τὴν ὑδρίαν κατὰ τὴν ἐκφορὰν τοῦ Φιλοποίμενος (Πλουτ. Φιλιπ. κ'). Ἀφορμὴ δὲ τῆς πρεσβείας ἦτο αὕτη. Πτολεμαῖος ὁ Ἐπιφανὴς ἐπιθυμῶν νὰ συνδέσῃ φιλίαν πρὸς τὸ ἔθνος τῶν Ἀχαιῶν, ἔπεμψε πρεσβείαν, ὑποσχόμενος ὅτι θὰ δώσῃ δέκα ναῦς πεντηκοντόρους, ὑπὲρ ὧν ἀπηρτῆτο δαπάνη οὐκ ἐλάττων δέκα ταλάντων. Ἐπειδὴ δὲ πρότερον εἶχεν ἀποστείλει εἰς αὐτοὺς 200 τάλαντα καὶ 6,000 ὅπλα χαλκᾶ πελταστικά (ΚΕ. ζ. θ.), ἐπὶ τούτοις προεχειρίσαντο οἱ Ἀχαιοὶ πρεσβευτὰς τὸν Λυκόρταν, Πολύβιον καὶ Ἄρατον τὸν νεώτερον τὸν μὲν Λυκόρταν, διότι αὐτοῦ στρατηγοῦντος ἀνεωόθη ἡ συμμαχία πρὸς Πτολεμαῖον καὶ διότι οὗτος ἔφερε τὰ δωρηθέντα ὅπλα καὶ τὰ χρήματα τοῖς Ἀχαιοῖς, τὸν δὲ Πολύβιον καὶ Ἄρατον διὰ πατρικὰς συστάσεις. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Πτολεμαῖος μετέλλαξε τὸν βίον ἢ πρεσβεία ἐκωλύθη (ΚΕ. ζ.). Ἵνα νοήσωμεν δὲ καλῶς τὰ λεγόμενα ἀνάγκη νὰ εἴπω πῶς εἶχον τότε οἱ Ἕλληνες πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς τοὺς ξένους.

Ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀναφαίνονται ἐν Ἑλλάδι δύο μερίδες, οἱ μὲν ἀριστοκρατικοὶ ὑπὲρ τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ δὲ δημοτικοὶ ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων. Ἀμφότεραι ἰσχύουσιν παρεξστρέποντο κατ' ἀλλήλων. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ταπείνωσιν τούτων ἀνεφάνη ἄλλη τις τάξις πολιτῶν ὑπὲρ

τοῦ Φιλίππου, οἵτινες βλέποντες τὰς ἐσωτερικὰς τῆς ἰδίας πατρίδος ταραχὰς, ἐνόμιζον ὅτι διὰ τῆς ἐπεμβάσεως ξένων ἤθελον βελτιωθῇ τὰ κακῶς ἔχοντα ἢ ἀναχαιτισθῇ ἢ εἰς τὰ χεῖρω φορᾷ. Τῆς μερίδος ταύτης φαίνονται καὶ τινες οὐ κακοὶ πολῖται. Οἱ τοιοῦτοι ἐν ὧν μὲν τὸ τοῦ πολίτου φρόνημα διετηρεῖτο, οὐδὲν ἀπετόλμων, ἀλλὰ μέτριοι τινες ἐδείκνυντο· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Φιλίππου ἐπληθύνθησαν· διότι οὗτος ἐγνώριζε καλῶς νὰ κερδίζῃ καὶ συγκαταῇ αὐτούς. Ἐκτοτε βαθμυδὸν διεκρίθησαν παρὰ πάσαις ταῖς πόλεσι φατρίαι πολιτῶν, οἵτινες ἀντιστρατευόμενοι πρὸς τὰ ἀληθῆ τῆς πατρίδος συμφέροντα, διὰ τῆς τῶν ξένων ἐπιρροῆς τὴν ἰδίαν ἐζήτουν ὑπεροχὴν. Τοιαῦται δὲ δυστυχῶς φατρίαι ἐβασάνιζον κωλύουσαι μέχρις ἐσχάτων καὶ τοὺς νεωτέρους ἡμᾶς Ἕλληνας. Τοιοῦτοι ἀνεδείχθησαν συστηματικῶς ἐπὶ Δημοσθένους τὰς ἐαυτῶν πατρίδας εἰς τὸν Φίλιππον πωλοῦντες, περὶ ὧν ὁ ῥήτωρ ὀμιλῶν τοῖς Ἀθηναίοις λέγει πολλαχοῦ τῶν λόγων αὐτοῦ μετ' ἀγανακτήσεως· «Νόσημα δεινὸν ἐμπέπτωκε τῇ Ἑλλάδι καὶ χαλεπὸν καὶ πολλῆς τινος εὐτυχίας καὶ παρ' ἡμῖν δεόμενον· οἱ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσι γνωριμώτατοι καὶ προεστάναι τῶν κοινῶν ἀξιούμενοι, τὴν ἐαυτῶν προδιδόντες ἐλευθερίαν οἱ δυστυχεῖς αὐθαίρετον ἐαυτοῖς ἐπάγονται δουλείαν, οἱ δὲ λοιποὶ οὕς ἔδει τούτους κολάζειν καὶ παραχρῆμα ἀποκτινύναι θαυμάζουσι καὶ ζηλοῦσι καὶ βούλονται ἂν αὐτὸς ἕκαστος τοιοῦτος εἶναι» (Δημ. Παραπρ. 260—Στεφ. 45—295. Πολύβ. ΙΗ. 44.) Οἱ μὲν ἰδιώται οὐδὲν προέβλεπον, ἀλλ' ἐδελεάζοντο ὑπὸ τῆς καθ' ἡμέραν ῥαστώνης καὶ ἡσυχίας, οἱ δὲ πολιτευόμενοι ἐδωροδόκουν καὶ διεφθείροντο, καὶ ἐξαπατῶντες καὶ διαφθείροντες τοὺς ἐαυτῶν συμπολίτας, τῇ γαστρὶ μετροῦντες καὶ τοῖς ἐσχάτοις τὴν εὐδαιμονίαν, ἠκρωτηρίασαν τὰς ἐαυτῶν πατρίδας καὶ προέπιον ἕνεκα ἰδίας αἰσχροκερδεῖας τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν, μιαιοὶ, κόλακες καὶ ἀλάστορες, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτοὺς ὁ ῥήτωρ. Τόσοι δὲ πολλοὶ ἦσαν καθ' ἅπασαν

τὴν Ἑλλάδα, ὅτε ἂν μόνον ἓνα ἄνδρα εἶχεν ἡ Θεσσαλία καὶ ἓνα ἡ Ἀρκαδία ὁμοφρονοῦντα αὐτῷ (λέγει ὁ Δημοσθένης) οὐδὲν ἤθελε συμβῇ τῶν κακῶν ὅσα συνέβησαν. Τοῦτο δὲ τὸ νόσημα εἰς Ἀρκαδίαν εἰσελθὼν πάντα ἄνω κάτω τὰ ἐκεῖ πεποίηται, λέγει ὁ ῥήτωρ· διὸ ἀντεπεξέρχεται ὁ Πολύβιος ὑπερασπιζόμενος τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ κατὰ τῆς μομφῆς ἣν προσάπτει αὐτοῖς ὁ μέγας Ἀθηναῖος ῥήτωρ (Πολύβ. ΙΗ. 40). Δυστυχῶς οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους ἐπηλήθευσαν πληρέστατα· διότι τούτους μετεχειρίσθη καταλλήλως ὁ Φίλιππος, ἵνα ἔλθῃ εἰς Χαιρώνειαν καὶ τοιοῦτους εὐρόντες μετεχειρίσθησαν ἑκασταχοῦ τῆς Ἑλλάδος οἱ Ῥωμαῖοι, δι' ὧν εὐκαιρίας τυχόντες καὶ ἐξερεθίζοντες τοὺς Ἕλληνας ἤγαγον εἰς τὸ αὐτοὶ ἤθελον σημεῖον. Ἐπεπόλαζον οἱ δοκοῦντες εἶνε φίλοι Ῥωμαίων ἐν πᾶσι τοῖς πολιτεύμασι, λέγει αὐτὸς ὁ Πολύβιος (λ. ἰ.). Πρὸς τούτους ἀντετάττοντο οἱ φρόνιμοι τῶν Ἀχαιῶν καὶ Αἰτωλῶν, μάλιστα δὲ ὁ Φιλοποίμην. Ἄρατος, Λυκόρτας καὶ Πολύβιος ὄθεν βλέποντες· διεσπασμένον τότε τὸ Ἑλληνικὸν γένος καὶ περὶ ξένα συμφέροντα δαπανώμενον μᾶλλον ἢ περὶ τὰ ἴδια, ἀφορῶντες δὲ καὶ πρὸς τὴν αὐξοῦσαν καὶ ἤδη παρεμβαίνουσαν ἐκ τῆς Δύσεως Ῥωμαϊκὴν ἐξουσίαν, ἐσπούδαζον ὅσον ἠδύναντο καὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας φιλικῶς νὰ ἔχωσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων πᾶσαν ἀφορμὴν ἐπεμβάσεως ν' ἀφαιρῶσιν ἤθελον. Τὴν φορὰν ταύτην τῶν πραγμάτων προορῶν καὶ προφυλαττόμενος ὁ Φιλοποίμην ἀπέφευγε ν' ἀναμιγνύῃ τοὺς Ῥωμαίους παρεμβαίνειν θέλοντας, καὶ δὴ ἐνῶ ποτε ὁ Τίτος ἐπῆρχετο μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν ἵνα γένηται διαιτητὴς Ἀχαιῶν καὶ Σπαρτιατῶν, αὐτὸς ἰδιώτης ὧν παρενέβη ὑπὲρ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἐφιλίωσε· καὶ πάλιν ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ Ἀντιόχου οἱ Ῥωμαῖοι προσέκειντο ἔτι μᾶλλον τοῖς Ἕλληνοῖς, οἱ δὲ δημαγωγοὶ ὑποκατεκλίνοντο αὐτοῖς, ὁ Φιλοποίμην φρονίμως ποιῶν πάνυ, ποῦ μὲν ἀνθιστάμενος, ποῦ δὲ ἐνδίδων, καθάπερ ἀγαθὸς κυβερνήτης πρὸς κῶ-

μα διερειδόμενος, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Πλουτάρχου, διεκυμαίνεται· ὅθεν ἐπιμένοντός ποτε Ἀρισταίνου τοῦ Μεγαλοπολίτου, ὃς ἴσχυε παρ' Ἀχαιοῖς, καὶ θεαραπεύοντος Ῥωμαίοις, βρέως φέρων καὶ ὑπ' ὀργῆς δυτανασχετῶν ὁ Φιλοποίμην· ὦ ἄνθρωπε, εἶπε, τί σπεύδεις τὴν πεπρωμένην τῆς Ἑλλάδος (Πλουτ. Φιλίπ. 47)· οὐ μόνον δὲ οἱ περὶ τὸν Φοιλοποίμενα οὕτως ἐσκέπτοντο, ἀλλὰ καὶ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων ἀναφέρονται τινες τὸν ἐπικείμενον προσρῶμενοι κίνδυνον, ὃν ἐφ' ἑαυτοὺς αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἐπεσπῶντο διὰ τῶν διχονοιῶν καὶ ἐμφυλίων πολέμων· ὁ Πολύβιος μνημονεύει τοῦ Ἀκαρνᾶνος Λυκίσκου καὶ Ἀγέλαου τοῦ Ναυπακτίου· ὧν ὁ μὲν Ἀγέλαος, διανουμένου τοῦ Φιλίππου μετὰ τὴν ἐν Καίναις μάχην πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ἀρχὴν, συνεβούλευσε καὶ αὐτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι νὰ διαλύσωσι τὸν πρὸς ἀλλήλους πόλεμον, νὰ σωφρονῶσι δὲ καὶ νὰ φυλάττωνται ἂν θέλωσι νὰ σώσωσιν ἑαυτοὺς καὶ τὰς πόλεις, προσρῶμενοι τὸ βάρος τῶν στρατοπέδων καὶ τὸ μέγεθος τοῦ συνιστώτος ἐν τῇ Δύσει πολέμου (Ε. ρδ.)· ὁ δὲ Λυκίσκος, πρεσβευτὴς εἰς Λακεδαιμόνα σταλείς καὶ βλέπων αὐτοὺς βουλομένους μετὰ τῶν Αἰτωλῶν κατὰ τοῦ Φιλίππου, κατέκρινε τοὺς Αἰτωλοὺς ὅτι ἐπεκαλέσθησαν Ῥωμαίους βοηθοὺς ἐπὶ τὸν Φίλιππον, εἰπὼν ὅτι «νῦν περὶ δουλείας ἐνίσταται πόλεμος πρὸς ἀλλοφύλους ἀνθρώπους, οὓς ὑμεῖς δοκεῖτε ἐπισπᾶσθαι κατὰ Φιλίππου, λεληθᾶτε καὶ κατὰ σφῶν αὐτῶν ἐπεσπασμένοι καὶ κατὰ πάσης τῆς Ἑλλάδος. Βουλόμενοι γὰρ περιγενέσθαι Φιλίππου καὶ ταπεινῶσαι Μακεδόνας, λεληθᾶσιν αὐτοῖς ἐπισπασάμενοι τηλικούτον νέφος ἀπὸ τῆς ἐσπέρας, ὃ κατὰ μὲν τὸ παρὸν ἴσως πρώτοις ἐπισκοπήσει Μακεδόσι, κατὰ δὲ τὸ συνεχές, πᾶσιν ἔσται τοῖς Ἕλλησι μεγάλων κακῶν αἴτιον» (Θ. λζ). Ἀλλ' οἱ λόγοι τῶν ἀνδρῶν τούτων ἤχησαν εἰς τὰ ὦτα μὴ ἀκούοντων, καὶ ἡ πρόρρησις τῶν ἀληθῶν τούτων Ἑλλήνων ἀτυχῶς ἐπληρώθη κατὰ πάντα. Οἱ Αἰτωλοὶ ἐπεκαλέσθησαν τοὺς Ῥωμαίους· οὗ-

τοι δὲ πατήσαντες τὸν πόδα αὐτῶν ἄπαξ, ἐσαγήνευσαν τοὺς Ἕλληνας καὶ κατὰ μικρὸν ἐθισθέντας περιέδησαν διὰ σιδηροῦ κλοιοῦ. Ἐὰν δὲ εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὸ πεπρωμένον οὐδὲν δύναται κατασχεῖν, φαίνεται ὅτι καὶ τῆς Ἑλλάδος ἡ πτώσις προαποφασισμένη ἦτο· διότι αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες σπεύδοντες ἐζήτεον αὐτήν. Πέσον ἡ ἀποπλάνησις τῶν λαῶν καὶ ἡ ἑλλειψις κοινοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος διασπᾷ αὐτοὺς καὶ συγκρούει πρὸς ἴδιον ὄλεθρον! καὶ πόσον πάλιν ἡ ὁμοφροσύνη κοινὴ πάντων ἐνέργεια καὶ μικροτάτη ἐὰν γίνηται ὠφελιμωτάτη ἀποβαίνει! Πράττοντες καὶ πολιτευόμενοι οἱ Ἕλληνες οὕτως ἔζων, ὥστε τὰ πάντα πρὸς τὴν ἀποσύνθεσιν ἔφερον. Ἐπεκαλέσθησαν τοὺς Ῥωμαίους ἐπὶ τὸν Φίλιππον καὶ ἐπ' ἀλλήλους Ἀθηναῖοι, Λακεδαιμόνιοι, Αἰτωλοὶ, Ῥόδιοι, Ἀτταλοὶ, Πτολεμαῖοι, κλπ. οὐ μόνον δῆμοι καὶ πόλεις, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς ὑπ' ἄλλων ἀδικούμενοι βασιλέων κατέφευγον εἰς τὰς ἐκείνων χεῖρας, ὥστε ἐν βραχεὶ χρόνῳ, τάχα πού καὶ θεοῦ συνεφαπτομένου πάντα αὐτοῖς ὑπήκοα γενέσθαι (Πλούτ. Τ. ιβ'), ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, καὶ συνεπολέμουν ἀλληλοδιαδόχως ταπεινούμενοι καὶ ἀσθενούντες πρὸς ἰσχύοντας ἐκείνους. Ἴνα δὲ νοήσωμεν πόσον ἔνεκα τοῦ ἐξευτελισμοῦ τούτου φρόνημα ἐλάβανον οἱ Ῥωμαῖοι, ἀρκεῖ νὰ εἰπώμεν τὸ ἐξῆς. Οἱ Ῥωμαῖοι μέλλοντες νὰ πολεμήσωσι πρὸς Φίλιππον καὶ ἐπιθυμῶντες νὰ μένωσιν ἡσυχοὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπεμψαν πρὸς Ἀντίοχον τὸν Ἐπιφανῆ ἐπιστρατεύσαντα κατὰ τοῦ Πτολεμαίου πρεσβεῖαν. Ἐστάλη δὲ πρεσβευτὴς Ποπίλιός τις, ὃς εὔρε τὸν Ἀντίοχον πλησίον τοῦ Πηλουσίου. Ὁ βασιλεὺς ἐχαιρέτησε μακρόθεν τὸν Ποπίλιον καὶ προέτεινε τὴν δεξιάν· οὗτος δ' ἔχων ἐν χερσὶ τὸ ἔγγραφον τῆς συγκλήτου προέβαλεν αὐτῷ καὶ ἐκέλευσεν τοῦτο πρῶτον ὁ Ἀντίοχος ν' ἀναγνώσῃ· ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς εἶπεν ὅτι θὰ προσπαθήσῃ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Ῥωμαίους, ὅσον δύναται, ὁ Ποπίλιος ἔπραξε βαρὺ τι καὶ λίαν ὑπερήφα-

νον· διότι κρατῶν εἰς χεῖρας ἀμπελίνην ῥάβδον, ἐχάραξε δι' αὐτῆς πέριξ τοῦ Ἀντιόχου κύκλον καὶ εἶπεν ἐντὸς τούτου τοῦ κύκλου χρεωστεῖς τὰ δώσης ἀπάντησιν περὶ τῶν γεγραμμένων. Ὁ βασιλεὺς ξενισθεὶς διὰ τὸ πραχθὲν καὶ διαπορήσας ὀλίγον εἶπεν ὅτι ποιήσει τὸ παρακαλούμενον ὑπὸ Ῥωμαίων. Τότε δὲ οἱ περὶ τὸν Ποπίλιον ἔδωκαν δεξιὰς καὶ ἠσπάζοντο φιλοφρόνως (Πολβ. ΚΘ. ιά.) Τοιαύτην δὲ Ῥωμαϊκὴν ἀλαζονείαν μετὰ θρασύτητος πολλάκις τῶν χρόνων τούτων ἡ ἱστορία ἀναφέρει. Ἀλλ' ἐλθωμεν ἐπὶ τὸ προκείμενον. Ὑπῆρχον παρ' Ἀχαιοῖς οἱ μισροὶ ἐκεῖνοι καὶ ἀλάστορες, οἱ κολακεύοντες τοὺς Ῥωμαίους, οἵτινες ἀνίσχυροι νὰ ἡγῶνται ἰσχυρᾶς πατρίδος, ἤθελον νὰ ταπεινώσωσιν αὐτήν, ἵνα αὐτοὶ ἀνυψωθῶσι. Τούτων διεκρίνετο Καλλικράτης τις Ἀχαιὸς, λέγει ὁ Πausanias, ἀνὴρ Ἀχαιὸς Καλλικράτης τηρικαῦτα εἰς ἅπαν ἐποίει Ῥωμαίους ὑποχειρίους. (Ζ. ι.) Σὺν τούτῳ δὲ ἀνεφέρετο καὶ ἕτερός τις Ἀνδρωνίδας, οἷς ἀμφοτέρους τὸ πλῆθος τῶν Ἀχαιῶν, ἀφοῦ καλῶς ἐγνώσθη ἡ διαγωγὴ αὐτῶν, τοσοῦτον ἀπεστρέφετο, ὥστε τελουμένης πανηγύρεως ἐν Σικυῶνι, πάντες ἐφυλάττοντο μὴ ἐγγίωσι πράγματος, ὥπερ αὐτοὶ ἐχρῶντο, καὶ ὅτε τις ἐπεχείρει νὰ κηρύττῃ τινὰ τούτων, ἐσύριττον πάντες, τὰ δὲ παιδία ἐκ τῶν διδασκαλείων ἐξερχόμενα ἐχλεύαζον καὶ ἀπεκάλουν κατὰ πρόσωπον προδότας (λ. κ). Ἐνεκα τούτων πάντων ἐπὶ τοῦ πρὸς Περσέα πολέμου (174—168) οἱ Ἀχαιοὶ ὑπόπτως ἔσχον τοῖς Ῥωμαίοις, ὅτι ἀλλότρια αὐτοῖς ἐφρόνουν· ἀλλὰ μὴ ἔχοντες εὐλογον ἀφορμὴν οὐδὲν ἔδειξαν· μάλιστα δὲ ὁ Λυκόρτας καὶ ὁ Πολύβιος, οἵτινες ἐδόξαζον ὅτι συνέφερον αὐτοῖς μήτε Περσεὶ νὰ βοηθήσωσι, μήτε τοῖς Ῥωμαίοις, ἀλλὰ νὰ μείνωσιν οὐδέτεροι, βλέποντες τὸ μέγεθος τῆς Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως ἡγοῦντο ἀλυσιτελὲς πᾶσι τοῖς Ἕλλησι νὰ βοηθῶσι τούτους. (ΚΗ. ιγ' 7—10). Ἡ γνώμη αὕτη τὸν περὶ Λυκόρταν ὑπερίσχυσε κατ' ἀρχάς, καὶ ὁ μὲν ὁμοφρονῶν ἄρχων ἤρθε στρατηγός,

ὁ δὲ Πολύβιος Ἱππαρχος (1). Συγχρόνως δὲ τότε ὑπερασπίσθησαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τὰς καθαιρεθείσας ἄλλοτε τῷ Εὐμένει τιμὰς, ἵν' ἀποκατασταθῶσιν, ὥς εἶχον πρότερον· οὐ μόνον δὲ πρὸς τὸν Εὐμένην εὐνοϊκῶς εἶχον οἱ περὶ τὸν Λυκόρταν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ Πτολεμαίου ἐπραττον· διότι οἱ διάδοχοι τοῦ Ἀλεξάνδρου βασιλεῖς, Ἀντίοχος, Πτολεμαῖος, Εὐμένης κλπ. περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο τῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων τὴν φιλίαν καὶ πολλὰ συνεχῶς ἐπεμπον δῶρα καὶ ἡμιλλῶντο τίς τοῦ ἄλλου οἰκειότερον νὰ ἔχῃ. Ἀντὶ δὲ τούτων τῶν βασιλικῶν δωρεῶν ἐστρατολόγουν ἐλευθέρως καὶ ἐτιμῶντο διὰ διαφόρων τιμῶν· οὕτω π. χ. ἐν ἔτει 168 οἱ δύο ἀδελφοὶ Πτολεμαῖος ὁ Φιλομήτωρ καὶ Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης Β' ἡ Φύσκων, πολεμοῦντες πρὸς Ἀντίοχον τὸν Ἐπιφανῆ, ἐπεμψαν αἰτοῦντες παρὰ τῶν Ἀχαιῶν βοήθειαν (2) 4000 πεζοὺς καὶ 200 ἵππεις καὶ ἡγεμόνα ὧν μὲν τῶν συμμάχων Λυκόρταν, τῶν δὲ ἱππέων τὸν Πολύβιον. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Πολύβιον ἔκριναν καλὸν νὰ βοηθήσωσιν, ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Καλλικράτην ἀντέλεγον προτείνοντες νὰ πέμψωσι πρεσβείαν πρὸς διάλυσιν. Ἀπαιτήσαντος δὲ τοῦτο καὶ τοῦ Κοίντου Μαρκίου ἀπέτυχεν ἡ ἀποστολὴ τῆς βοήθειας (3). Τὴν δὲ διάλυσιν ταύτην ἐπεθύμουν νῦν οἱ Ῥωμαῖοι οὐχὶ βεβαίως ὑπὲρ τοῦ Πτολεμαίου καὶ Ἀντιόχου, ἀλλ' ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἵνα μὴ ἔχωσι ἄλλους ἀντιπερισπασμοὺς ἐν τῷ πρὸς Περσέα πολέμῳ. Ὅθεν δι' ἐλαχίστης πλειονοψηφίας ὑπερίσχυσαν οἱ φρονούντες τὰ Ῥωμαίων καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ αὐτῶν (197. π. Π.) Συγχρόνως δὲ ἐπειδὴ τοῦ πολέμου οἱ Ἀχαιοὶ ἔβλεπον ὅτι τὰ μὲν τοῦ Περσέως κακῶς εἶχον, αὐτοὶ δὲ ὑποπτοὶ καθίσταντο τοῖς Ῥωμαίοις, ἐψήφισαντο ν' ἀποστείλωσι τὸν Πολύβιον εἰς Μακεδονίαν μετὰ δόγματος τῶν Ἀχαιῶν, δι' οὗ ἀπεφασίσθη ἵνα πανδημεὶ ἐκστρα-

(1) ΚΗ. ζ'. (2) αὐτ. ΚΘ. ή. (3) ΚΗ. θ. —ί.—ΚΘ. ιά.

τεύσωσιν οἱ Ἀχαιοὶ εἰς Θεσσαλίαν καὶ κοινωνήσωσι τῶν πραγμάτων ἐλοσχερῶς Ῥωμαίοις. Ἐνετείλαντο δὲ τοῖς περὶ Πολύβιον, εἰὰν ὁ στρατηγὸς εὐδοκῇ τῇ παρουσίᾳ τοῦ στρατοπέδου, νὰ διασαφήσωσι μὲν αὐτοῖς τοῦτο, ἐκεῖνοι δὲ νὰ φροντίσωσι πῶς τὸ στράτευμα πᾶν θὰ ἔχῃ ἐν ταῖς πόλεσι, δι' ὧν ἂν πορεύεται, ἀγοράς, καὶ ἵνα μηδὲν τῶν ἐπιτηδείων ἐλλείπη τοῖς στρατιώταις. Ὁ Πολύβιος ἐνέτυχε τῷ ὑπάτῳ καὶ διεσάφει τὴν τῶν Ἀχαιῶν προαίρεσιν, ὅτι δηλ. ἐπεθύμουν νὰ μετάσχωσι πανδημει τῶν αὐτῶν ἀγώνων καὶ κινδύνων· ὁ Μάρκιος ἀπεδέξατο μὲν τὴν προαίρεσιν τῶν Ἀχαιῶν μεγάλως, ἀλλ' ἀπήλλαξεν αὐτοὺς τῆς κακοπαθείας καὶ δαπάνης, λέγων ὅτι οὐδεμίαν πλέον εἶχε χρεῖαν τῆς τῶν συμμάχων ἐπικουρίας. Τότε δὲ οἱ μὲν ἄλλοι πρέσβεις ἐπανῆλθον, ὁ δὲ Πολύβιος μείνας μετεῖχε τῶν ἐνεστώτων πραγμάτων, ἕως οὗ ὁ Μάρκιος ἀκούσας ὅτι Ἀππίος ὁ Κέντων ἤτειτο παρὰ τῶν Ἀχαιῶν εἰς Ἡπειρον 5000 στρατιώτας, ὑπ' ἀντιζηλίας θέλων ν' ἀπραγῇ ὁ Ἀππίος, ἐξαπέστειλε τὸν Πολύβιον, παρακαλέσας νὰ φροντίσῃ ἵνα μὴ δοθῶσιν οἱ στρατιῶται μὴδὲ τηλικούτου δαπάνημα μάταιον γένηται τοῖς Ἀχαιοῖς. Τοῦτο δὲ πράξας ὁ Πολύβιος ἔδωκεν ἀφορμὰς εἰς τοὺς θέλοντας νὰ διαβάλλωσιν αὐτὸν εἰς τὸν Ἀσπίον, ὅτι ἐγένετο αἷτιος νὰ ἐμποδισθῇ ἡ βοήθεια (1). Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ πολέμου οἱ περὶ τὸν Καλλικράτην κατηγόρησαν πολλοὺς τῶν Ἀχαιῶν ὡς ἐφεδρεύοντας ταῖς καιροῖς καὶ φρονούντας τὰ Περσέως· ὅθεν 1000 τούτων ἀπήχθησαν εἰς Ῥώμην ἵνα δικασθῶσι δῆθεν. Σὺν τούτοις δὲ καὶ ὁ Πολύβιος, ὅς ἐπὶ τοῦ πολέμου ἦτο χιλιάρχος, ὡς εἶπομεν. Ἀπαχθέντες δὲ εἰς Ῥώμην ἄκριτοι διεσπάρησαν οἱ πλείστοι εἰς διαφόρους τῆς Ἰταλίας πόλεις. Ὑπὲρ τούτων ἀπάντων ὑπεραπολογεῖται ὁ Πολύβιος λέγων ὅτι οὔτε λόγον εἶπον, οὔτε γράφοντες, οὔτε ἀντεπιστέλλοντες πρὸς Περσέα περὶ τινος ἐφω-

ράθησαν, ἀλλὰ διεφύλαξαν ἀνεπιλήπτους ἑαυτούς. Ὅθεν εἰκότως καὶ κρίσιν ὑπέμενον καὶ πάσας ἐξήλεγχον τὰς ἐλπίδας. Ὁ Πολύβιος ἐπειδὴ ἦτο φίλος τοῦ Αἰμιλίου Παύλου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἐπέτυχεν νὰ μείνῃ ἐν Ῥώμῃ διὰ τῆς προσασίας τοῦ νεωτέρου Σκιπίωνος τοῦ μετ' ἐπειτα Ἀφρικανοῦ ἐπονομασθέντος. Τῇ φιλίᾳ τοῦ Σκιπίωνος ἐχρήσατο μέχρι τέλους τῆς ζωῆς, καὶ αὕτη ἐγένετο ἀμφοτέροις χρήσιμος· διότι καὶ ὁ Σκιπίων εἰς τοῦ Πολυβίου τὰ παραγγέλματα ἐχρεώσται τὰς πλείστας τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ· τοῦ γὰρ Πολυβίου τὸ παράγγελμα διαφυλάττων, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐπειράτο μὴ πρότερον ἐξ ἀγορᾶς ἀπελθεῖν, πρὶν ἢ ποιησθαί τινα συνήθη καὶ φίλον ἀμωσγέπως τῶν ἐντυγχανόντων (1)· ἀλλὰ τῷ Πολυβίῳ πάλιν ἐγένετο ὠφέλιμος ὁ Σκιπίων, οὐ μόνον ἀπαλλάξας αὐτὸν τῆς ἐξορίας, ἀλλὰ καὶ τοὺς λοιποὺς βραδύτερον καὶ πολὺ λάκις διὰ τῆς φιλίας ταύτης ὠφέλησε τὴν πατρίδα παρεμβαίνων (2). Ἡ δὲ φιλία αὕτη ἐγένετο γνωστὴ πανταχοῦ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτης διηγείται αὐτὸς ὁ Πολύβιος οὕτως: «Κατὰ πρῶτον ἡ σύστασις ἐγένετο ἐκ τινος χρήσεως βιβλίων καὶ περὶ τούτων συζητήσεως. Προβαινούσης δὲ τῆς συνηθείας, ἐν ᾗ οἱ φυγάδες ἀπεπέμποντο εἰς τὰς πόλεις ἔσπευσεν ὅ,τε Φάβιος καὶ ὁ Λεύκιος, οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Λευκίου Αἰμιλίου πρὸς τὸν στρατηγὸν παρκαλοῦντες ἵνα μείνῃ ὁ Πολύβιος ἐν Ῥώμῃ. Γενομένου δὲ τούτου καὶ τῆς συμπεριφορᾶς ἐπὶ πολὺ προκοπούσης, ἐγένετο συγκύρημά τι τοιοῦτον. Ἐκπορευομένων γάρ ποτε πάντων ὁμοῦ ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Φα-

(1) Πλουτ. Ἀποφθέγμ. 3, 995.

(2) Ἀπηλλάχθησαν δι' αὐτοῦ οἱ Λοκροὶ τῆς εἰς Ἰβηρίαν στρατείας καὶ τῆς εἰς Δαλματεῖς, ἣν ὠφείλον κατὰ θάλασσαν ἐκπέμπειν Ῥωμαίοις κατὰ συνθήκας· ἐξ ὧν κακοπαθείας καὶ κινδύνου δαπάνης ἱκανῆς τινος ἀπολυθέντες πᾶσιν ἡμᾶς (λέγει ὁ Πολ.) ἠμείψαντο τοῖς τιμίῳις καὶ φιλανθρώποις (ΙΒ. ε. 2).

(1) Πολύβ. ΚΗ. ιζ.

βίου, οὗτος μὲν ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἀγορὰν, ὁ δὲ Πολύβιος ἔμεινε μετὰ Σκιπίωνος. Τότε δὲ οὗτος ἡσύχως καὶ πράως τῇ φωνῇ φθεγγόμενος καὶ τῷ χρώματι γενόμενος ὑπέρυθρος, εἶπεν· Διατί, ὦ Πολύβιε, δύο ἐσμέν ἀδελφοὶ καὶ διαλέγεις συνεχῶς καὶ πύσας τὰς ἐρωτήσεις καὶ τὰς ἀποκρίσεις· ποιεῖ πρὸς ἐκείνον, ἐμὲ δὲ παρατρέχεις; ἢ δῆλον ὅτι καὶ σὺ περὶ ἐμοῦ τὴν αὐτὴν ἔχεις γνώμην, ἣν καὶ τοὺς ἄλλους πολίτας ἔχειν πυνθάνομαι· δοκῶ γὰρ εἶναι πᾶσιν ἡσύχιός τις καὶ νωθρός, ὡς ἀκούω, καὶ πολὺ κεχωρισμένους τῆς Ῥωμαϊκῆς αἰρέσεως καὶ πράξεως, ὅτι κρίσεις οὐχ αἰροῦμαι λέγειν. Τὴν δ' οἰκίαν, οὗ φασι τοιοῦτον ζῆταιν προστάτην, τούναντίον δὲ, ὃ καὶ μάλιστα μὲ λυπεῖ.—ὁ δὲ Πολύβιος ξενισθεὶς ἐκ τῶν λόγων τοῦ μειρακίου ὀκτωκαιδεκάετους τότε ὄντος, ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν καὶ ὑπεσχέθη ὅτι πᾶν πράξειεν ἂν καὶ συνεργὸς γένοιτ' ἂν πρὸς τὸ λέγειν καὶ πράττειν. Ταῦτα δὲ λέγοντος τοῦ Πολυβίου λαβόμενος ὁ Σκιπίων τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶν καὶ πύσας ἐμπαθῶς· εἶθε, εἶπεν, ἴδοιμι τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐν ᾗ σὺ πάντα τᾶλλα δεύτερα θέμενος ἐμοὶ προσέξεις τὸν νοῦν καὶ μετ' ἐμοῦ συμβιώσει. Καὶ ἐκτοτε οὐδέποτε ἀπεχωρίσθη τοῦ Πολυβίου, πάντα δὲ ἡγεῖτο δεύτερα τῆς συναναστροφῆς ἐκείνου καὶ εἶχον φιλίαν πατρικὴν καὶ συγγενικὴν πρὸς ἀλλήλους. Ἐκ δὲ τῆς ἀνατροφῆς ταύτης πολλὰς ἐκτέλεστο ἠθικὰς ἀρετὰς ὁ Σκιπίων καὶ ἤρξατο ὑπερέχων τοὺς ὁμήλικας· ὥστε ὁ Σκιπίων πᾶσαις ταῖς ἐπιθυμίαις ἀντιταξάμενος καὶ κατὰ πάντα τρόπον ὁμολογούμενον καὶ σύμφωνον ἑαυτὸν κατασκευάσαι κατὰ τὸν βίον, ἐν πέντε ἔτεσι πάνδημον ἐποιήσατο τὴν ἐπ' εὐταξίᾳ καὶ σωφροσύνῃν δόξαν ἐπὶ τῇ μεγαλοψυχίᾳ περὶ τὰ χρήματα καὶ τῇ καθαρότητι. Ἐνῷ δὲ οἱ λοιποὶ τῶν νέων περὶ τὰς κρίσεις καὶ τοὺς χαιρετισμοὺς ἐσπούδαζον, κατὰ τὴν ἀγορὰν ποιούμενοι τὴν διατριβήν, καὶ διὰ τούτων συνιστάναι ἑαυτοὺς ἐπειρώντο τοῖς πολλοῖς, ὁ Σκιπίων παραλαβὼν τὸν τοῦ Πολυβίου ἐνθουσιασμόν

εἰς τὴν κυνηγεσίαν, εἰς ταύτην ἀνεστρέφετο· ὅθεν διὰ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς γυμναστικῆς εἰς τὰ κυνήγια ἐκτέλεστο σωματικὴν ὑγείαν καὶ εὐεξίαν τηλικαύτην, ἣτις παρέμενεν αὐτῷ καθ' ὅλον τὸν βίον. (ΑΒ. Θ. ιε.) Τοιοῦτος δὲ ἐδείχθη ὁ Σκιπίων συναστρεφόμενος τῷ Πολυβίῳ διασωθεὶς ἀπὸ τῆς γενικῆς τῶν νέων ἐν Ῥώμῃ ἀκρασίας εἰς ἣν παραδεδωμένοι ἦσαν· «οἱ μὲν γὰρ, λέγει ὁ Πολύβιος, εἰς ἐριωμένους τῶν νέων, οἱ δὲ εἰς ἐτέρας ἐξεκέχυντο, πολλοὶ δὲ εἰς ἀκροάματα καὶ πότους καὶ τὴν ἐν τούτοις πολυτέλειαν καὶ τηλικαύτη τις ἐνεπεπτώκει περὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ἔργων ἀκρασία τοῖς νέοις, ὥστε πολλοὺς μὲν ἐρώμενον ἡγορεῖναι ταλάντου. (αὐτ.)» Καὶ ταῦτα μὲν τὰ περὶ τῆς φιλίας τοῦ Πολυβίου πρὸς τὸν Σκιπίωνα· οἱ δὲ Ἀχαιοὶ τετράκις ἐπεμψαν πρεσβείαν εἰς Ῥώμην ἵν' ἀπαλλάξωσι τοὺς συμπολίτας αὐτῶν καὶ μάλιστα ὑπὲρ Πολυβίου. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην πρεσβείαν, (167 π. χ.) ἐπειδὴ οἱ Ἀχαιοὶ ἔλεγον δίκαια, προτείνοντες νὰ μὴ κατκρατῶσιν ἀκρίτως τοὺς συμπολίτας, ἀλλ' ἢ νὰ κρίνωσιν ἢ νὰ πέμψωσι κριθησομένους εἰς Ἀχαΐαν, οἱ Ῥωμαῖοι ἐξελεγχόμενοι πάντοθεν καὶ θέλοντες νὰ ἔχωσι τὸν λαὸν εὐπειθῆ τῷ Καλλικράτει, ἀπήντησαν ὅτι δὲν νομίζουσι συμφέρον καὶ ἑαυτοῖς καὶ τῷ δήμῳ τὴν καθοδὸν τῶν ἐξορίστων (1). Κατὰ τὴν τρίτην πρεσβείαν ἠθέλον ἐπιτύχει, ἂν μὴ ἀντέλεγεν ὁ στρατηγὸς Αὐλὸς Ποστούμιος (156 π. χ.) (2). Τέλος ἐν ἔτει 154, τουτέστι μετὰ 17 ἔτη ἀπελθόντων, συμπράξαντος τοῦ Κάτωνος, μόνον 300 ἐπιζήσαντες (3). Ἐν Ῥώμῃ δὲ ζῶν οὐδέποτε ἐπαύσατο πρᾶττων ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ συμβουλευὼν τοῖς ἐκεί· Ἕλλησι τὰ πρόποντα. Καὶ γὰρ τοῦ Πολυβίου παρεμβάντος ἀπηλλάγησαν οἱ Λοκροὶ τῆς εἰς Ἰθέρειαν στρατείας καὶ τῆς εἰς Δαλματίαν ἣν ὠρεῖλον κατὰ θάλασσαν νὰ ἐκπέμψωσιν ὑποβληθέντες εἰς πολλὰς κακοπαθείας καὶ κινδύνους καὶ δαπάνας· διό

(1) Πολυβ. ΚΘ. η ΑΒ. ζ 14 (2) ΑΓ. ιγ. 3) ΑΤ. λε Πλουτ. Κατ. Θ.

Λοκροὶ πολλαῖς τιμαῖς καὶ φιλανθρωποῖς ἡμείψαντο αὐτόν (1). Ὡσαύτως δὲ διὰ τῆς συμβουλῆς αὐτοῦ Δημήτριος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιόχου φυγὼν ἐκ Ρώμης, ἔνθα ἐκρατεῖτο ὁμηρος, ἐπέτυχεν ν' ἀνακτήσῃται τὴν ἐν Συρίᾳ βασιλείαν (163 π. χ.). Δημήτριος δηλ. ὁ Σωτήρ, υἱὸς Σελεύκου τοῦ Φιλοπάτορος βασιλέως τῆς Συρίας, δοθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἕνεκα πίστεως ὡς ὁμηρος, ἔμεινεν ἐν Ρώμῃ. Μεταλαβόντος δὲ τὴν βασιλείαν Ἀντιόχου τοῦ ἐπιφανοῦς ἤτείτο παρὰ τῆς Συγκλήτου κάθοδον· ἀλλ' αὕτη δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ, φοβουμένη τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ, 23 ἐτῶν ἤδη ὄντος. Ἀφ' οὗ δὲ ἀπέθανεν ὁ Ἀντιόχος, ἡ δὲ Σύγκλητος διανοεῖτο νὰ φυλάξῃ τὴν βασιλείαν ὑπὲρ τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ ἐκείνου καὶ διοικῇ τὰ τῆς Συρίας δι' ἰδίων ἀπεσταλμένων, ὁ Δημήτριος ἐλυπήθη σφόδρα καὶ προσελθὼν ἀνεκοίνωσε τῷ Πολυβίῳ· ὁ δὲ παρεκάλει μὴ πρὸς τὸν αὐτὸν λίσσασθαι, ἀλλ' ἔχων τὰς ἐλπίδας εἰς ἑαυτὸν νὰ τολμᾷ ἄξιον τῆς βασιλείας. Ταῦτα δὲ συννοήσας ὁ Δημήτριος, τότε μὲν ἀπεσιώπησεν· ἀποτυχὼν δὲ καὶ πάλιν αἰτήσας κάθοδον, ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ. Ὅθεν τῇ συστάσει τοῦ Πολυβίου συνέδησε φίλιαν πρὸς τινὰ Ἀλλαξανδέα πρεσβεύοντα παρὰ τοῦ Πρεσβυτέρου Πτολεμαίου καὶ συνέθετο τὰ κατὰ τὴν ἀπόδρασιν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεως ἐδείπνει μετὰ τῶν φίλων ὁ Δημήτριος, φοβηθεὶς ὁ Πολύβιος μὴ ἐπιλαθόμενος ἐν τῷ πότῳ ἐξαγγείλῃ τι, ἔπεμψεν εἰς τὸν Δημήτριον τοὺς ἐξῆς ἀξιόους μνήμης στίχους. Ὁ δρῶν τὰ τοῦ μέλλοντος οἶχεται φέρων. Ἴσον φέρει νύξ, τοῖς δὲ τολμῶσι πλέον, Τόλμα τι, κινδύνευε, πράττ', ἀποτύγχανε, ἐπίτυχε, πάντα μᾶλλον ἢ σαυτὸν προῦ, νῆφε καὶ μέμνησ' ἀπιστεῖν· ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν.

Ταῦτα ἀναγνοὺς ὁ Δημήτριος καὶ συννοήσας τὰς ὑποθήκας, ἀνέστη τοῦ δείπνου καὶ ἀπῆλθε μετὰ τῶν φίλων· ὅθεν καὶ ἐπέτυχεν νὰ λάβῃ τὴν βασιλείαν (2). Κα-

τελθὼν δὲ ὁ Πολύβιος εἰς Ἀχαΐαν συνεβούλευσε τοῖς συμπολίταις, ἵνα διαφυλάξωσι τὴν πρὸς τοὺς Ρωμαίους φιλίαν, δι' ἧς ἠδύναντο νὰ ἀποφύγωσι τὴν ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν (1). Ἐκεῖ δὲ μένων ἀρχομένου τοῦ Γ. Λιβικοῦ πολέμου ὁ ὑπάτος Μανίλιος ἔγραψε τοῖς Ἀχαιοῖς λέγων ὅτι καλῶς ποιήσουσιν ἐκπέμψαι εἰς Λιβύαν Πολύβιον τὸν Μεγαλοπολίτην, ὡς χρεῖας οὔσης αὐτοῦ δημοσίων ἕνεκεν πραγμάτων. Οἱ δὲ Ἀχαιοὶ ἐξέπεμψαν αὐτὸν κατὰ τὰ γεγραμμένα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πολύβιος νομίζων αὐτῷ κατὰ πολλοὺς τρόπους πειθαρχεῖν Ρωμαίοις, πάντα τὰλλα πάρεργα θέμενος ἀρχομένου τοῦ θέρους ἀνεχώρησεν Ἀλλ' ἀφίχθεις εἰς Κέρκυραν καὶ εὐρὼν αὐτοῦ γράμματα παρὰ τῶν ὑπάτων τοῖς Κερκυραίοις προσπεπτωκότα, ἐν οἷς διεσάφουν, ὅτι τοὺς μὲν ὁμήρους παραδιδώκασιν. Καρχηδόνιοι πάντας, ἔτοιμοι δὲ εἰσι πειθαρχεῖν, ἀπέπλευσεν αὐθις εἰς Πελοπόννησον (2). Ἀλλ' ἂν καὶ τότε ἐπέστρεψε, πάλιν ὁμοῦς ἀπῆλθε κατὰ τὴν ὑπὸ Σκιπίωνος ἄλωσιν τῆς Καρχηδόνας καὶ μετέσχεν τῶν πολεμικῶν ἔργων οὐκ ὀλίγον (3). Ἐκεῖθεν δὲ ἔσπευσε πρὸς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος, ἀλλ' ἀτυχῶς ἐφθασε μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου καὶ μετὰ λύπης ἀφηγεῖται τὴν ἀφροσύνην τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμόνων καὶ τὴν παντελῆ τῶν στρατιωτῶν Ῥωμαίων ὀλιγοψίαν πρὸς τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ τὰ ἀναθήματα. Ἀλλὰ μὴν οὐ μικρὸν συνετέλεσε διὰ τοῦ ἰδίου ἀξιώματος εἰς τὴν περιστολὴν τῶν κακῶν, διασώσας τὴν Ἀχαΐαν πᾶσαν ἀπὸ τῆς δεώσεως, ἣν ἀναμφισβόλως οἱ περὶ τὸν Ἀππίον εὐχαρίστως ἂν ἔπραττον. Ἐνταῦθα ὑπεράσπισθεὶς παρὰ τοῖς δέκα ἐκ Ῥώμης ἀποσταλείσιν, ἐπέτυχεν νὰ σώσῃ τὰς εἰκόνας τοῦ Ἀχαιοῦ, τοῦ Ἀράτου καὶ τοῦ Φιλοποίμενος, καὶ περ μετενηνεγμένας ἤδη ἐκ Πελοποννήσου εἰς Ἀκαρνανίαν. Ἐνῷ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπώλουν τὴν οὐσίαν τοῦ Δικαίου

(1) IB. E'. (2) Πολ. ΛΑ. ιθ.—ηδ.—AB.δ.

(1) Πaus. H. 37. (2) AZ. α. (3) ΛΘ. 5. Πaus. H. 39.

καὶ ἄλλων καὶ διέταξαν τῷ ταμίᾳ νὰ πα-
ραχωρήσῃ δωρεὰν τῷ Πολυβίῳ ὅ,τι ἂν ἐκλέ-
ξῃ ἐξ αὐτῶν, οὗτος οὐ μόνον αὐτὸς οὐδὲν
ἐδέχθη, ἀλλὰ καὶ τοὺς φίλους παρεκάλεσε νὰ
μὴ ἐπιθυμήσωσι μηδενὸς τῶν ὑπὸ τοῦ τα-
μίου πωλουμένων (1). Ὅτε δὲ οἱ δέκα
διοικήσαντες τὰ ἐν Ἑλλάδι ἀπέπλευσαν,
τοῦ θέρους ἐνισταμένου, εἰς Ἰταλίαν, ἐνε-
τείλαντο τῷ Πολυβίῳ νὰ περιέλθῃ τὰς πό-
λεις καὶ διαλύσῃ πάσας τὰς διαφορὰς τὰς
ἐκ τῶν νέων νόμων, περὶ ὧν ἀμφέβαλλον.
Ὅθεν καὶ τοῦτο ἐποίησε καὶ νόμους καὶ πο-
λιτεῖαν αὐτοῖς ἀρμόζουσιν ἔδωκε. Διὸ καὶ
καθόλου μὲν ἐξ ἀρχῆς ἀποδεχόμενοι καὶ
τιμῶντες τὸν ἄνδρα, περὶ τοῦ προσηρη-
μένου καιροῦ καὶ διὰ τὰς προσηρημένας
πράξεις κατὰ πάντα τρόπον ταῖς μεγίσταις
τιμαῖς ἐτίμησαν αὐτὸν καὶ ζῶντα καὶ με-
ταλλάξαντα (2). Οὕτως ἐπὶ Παυσανίου ἐν
μὲν τῇ ἀγορᾷ τῆς Μεγαλοπόλεως ἵστατο
ἐπὶ στήλης ἀνδριᾶς αὐτοῦ καὶ ἐλεγείον λέ-
γον ὅτι ἐπλανήθη ἐπὶ γῆν καὶ θάλασσαν
πᾶσαν καὶ ὅτι ἐγένετο σύμμαχος Ῥωμαί-
οις καὶ ὅτι ἔπαυσεν αὐτοῦς τῆς πρὸς τὴν
Ἑλλάδα ὀργῆς (3). Ἄλλοτε δὲ αὐτοῦ ἀνά-
γλυφον ἐκ λίθου λευκοῦ ἔκειτο εἰς τὸν
ἱερὸν περίβολον τῆς Δεσποίνης, θυγατρὸς
τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Δήμητρος, 40 στάδια
μακρὰν τῆς Μεγαλοπόλεως, καὶ ἐπίγραμ-
μα ἐπ' αὐτοῦ λέγον ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν θὰ
ἐσφαλλεν, ἂν ἐπαίθετο κατὰ πάντα εἰς τὸν
Πολύβιον, ἀλλὰ καὶ ἁμαρτοῦσα δι' ἐκεί-
νου μόνου ἔλαβε βοήθειαν (4). Ὡσαύτως
δὲ ἐν τῷ πολίσματι Παλλαντίῳ παρὰ τὸν
ναὸν τοῦ Πάλλαντος ἵστατο ἀνδριᾶς τοῦ
Πολυβίου (5)· ἀλλὰ καὶ ἐν Τεγέᾳ πρὸς τῷ
βωμῷ τῆς Εἰλειθυίας προσέκειτο στήλη
λευκοῦ λίθου, ἐφ' ἧς ἵστατο ἀνδριᾶς τοῦ
Πολυβίου (6). Τελευταῖον ἐπὶ τοῦ εὐερ-
γέτου τοῦ Φύσκωνος ἦλθε τὸ δεύ-
τερον εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἣν λέγει ὅτι κα-
τόικουν τρία γένη, τὸ τῶν ἐγχωρίων Αἰ-

γυπτίων, ὁξὺ καὶ πολιτικόν, δεύτερον τὸ
μισθοφορικόν, βαρὺ καὶ πολὺ καὶ ἀνάγω-
γον, καὶ τρίτον τὸ τῶν Ἀλεξανδρέων
κρείττον ἐκείνων· διότι οὗτοι ἦσαν μιγά-
δες Ἕλληνας μεμνημένοι τοῦ κοινοῦ τῶν
Ἑλλήνων ἔθους (1). Τῷ δὲ 134 ἠκολούθη-
σε τὸν Σκιπίωνα τὸ δεύτερον ὑπατον εἰς
Ἰβηρίαν, ἐνθα ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ συγ-
γράψῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ πρὸς Νουμαντίους
πολέμου. Κατὰ διαφόρους δὲ ἐποχὰς πε-
ριῆλθε τὰ πλεῖστα τοῦ τότε γνωστοῦ κό-
σμου μέρη· οἶον τὴν μὲν Ἀσίαν μέχρι τοῦ
Εὐξείνου Πόντου, τὴν Ῥόδον ἣς ἐξήτασε
τὰ ἀρχεῖα (2), τὸ Βυζάντιον καὶ Εὐξείνον
Πόντον (3), τὰς Σάρδεις ἐν ἔτει 186 (4).
Τὰ δὲ βορειοδυτικὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς
καὶ τῆς Ἰβηρίας τὰ πρὸς τὴν ἐκτὸς θάλασ-
σαν καὶ τοῦ Γαλάτας ἐπισκέφθη λαβὼν μοι-
ραν στόλου παρὰ τοῦ Σκιπίωνος, ὅτε οὗτος
ἐπολιόρκει τὴν Καρχηδόνα· καὶ λέγει ὅτι
ὑπέστη πολλοὺς κινδύνους πλανώμενος ἐν
Λιβύῃ καὶ κατὰ τὴν Ἰβηρίαν καὶ τὴν Γα-
λατίαν καὶ τὴν ἑξωθεν ταύταις ταῖς χώ-
ραις συγκυροῦσαν θάλασσαν (5)· ἐπισκέφθη
τὰς Ἀλπεῖς, ἵνα ἴδῃ τοὺς τόπους (6).
Ταῦτα δὲ πάντα, ἵνα διορθώσῃται, ὥς λέ-
γει, τὴν τῶν προγενεστέρων ἄγνοιαν καὶ
ποιήσῃται γνωστὰ ταῦτα τὰ μέρη τοῖς Ἕλ-
λησιν. Ἦτο δὲ τότε εὐχερέστερον παρὰ
πρότερον νὰ περιέλθῃ τις τὰ μέρη ταῦτα,
διότι τὴν μὲν Ἀσίαν ἠνέωξαν αἱ κατα-
κτήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὴν δὲ Εὐρώπην
καὶ Ἀφρικὴν ἡ ὑπεροχὴ τῶν Ῥωμαίων ὥς-
τε σχεδὸν ἅπαντα ἦσαν πλωτὰ καὶ πο-
ρευτὰ (7). Ἐπανελθὼν δὲ τελευταῖον ἀπὸ
τῆς Νουμαντίας ἀπεφάσισε νὰ διαμένῃ τοῦ
λοιποῦ ἐν τῇ πατρίδι εὐχὰς ποιούμενος,
ἵνα τὸ λοιπὸν μέρος τῆς ζωῆς διέλθῃ ἐκεῖ
τὴν ἱστορίαν τοῦ συμπληρῶν (8). Ἐκεῖ δὲ
μένων ἀπέθανεν 82 ἐτῶν καταπεσὼν ἐκ
τοῦ ἵππου, ἐν ᾧ ἐπανήρχετο ἐκ τοῦ ἀγροῦ

(1) Μ. ζ. θ. (2) Μ. ε. (3) Πaus. Η. λ. 8.
(4) Πaus., Α. λζ. 2. (5) αυτ. Η. μηδ. 5.
(6) αυτ. Η. μη. 8.

(1) Π. λ. ΛΘ. ιδ. Cicer. Acad IV, 2.
(2) IE. 8. (3) Δ. λη.—μά. (4) KB. κά.
(5) Πολ. I. νθ. Πλιν. ΝΙ. 499. (6) Γ. 4—η.
(7) Γ. νθ 7.—Δ. μ. (8) Μ. ιγ.

καὶ νοσήσας ἐκ τούτου. Τοιοῦτος εἶναι ὁ βίος τοῦ Πολυβίου διὰ βραχείων. Καὶ πολιτευόμενος καλῶν πάντοτε προέστη ἔργων καὶ συνεβούλευσεν, ἀλλὰ καὶ φεύγων ἐβλήθησε καὶ ἐτίμησε τὴν πατρίδα ὅσον οὐδεὶς τῶν συγχρόνων αὐτοῦ. Καὶ ὡς ἰδιώτης καὶ ὡς πολίτης ἐξεταζόμενος εἶναι τέλειος. Τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας ἂν καὶ μὴ γίνηται ἰδιαιτέρα μνεία, ὅμως ἐπειδὴ καθ' οὗς ἤμασε χρόνους οἱ Ἀχαιοὶ δικαιότεροι τῶν ἄλλων Ἑλλήνων λέγονται, οἱ δὲ Ἀρκάδες οὐχὶ κακὴν ἐλάβανον ἀγωγὴν, εἰκότως διεκρίθησαν παρ' αὐτοῖς ἀρχαῖζοντές τινες ἄνδρες· διότι τὸ πολίτευμα εἶνε τροφή πάσης πόλεως, οἱ δὲ πολῖται, ὅσον ἂν ὑψωθῶσι καὶ ἐκπέσωσιν, εἶνε πάντοτε τῆς πολιτείας καὶ τῆς πρώτης οἰκογενειακῆς καὶ πολιτικῆς ἀγωγῆς δημιουργήματα. Ὅθεν καὶ ὁ Πολύβιος πρὸς τὸ παράδειγμα τοῦ πατρικοῦ φίλου, Φιλοποίμενος, ἀποβλέπων, διεκρίθη ἐν τοῖς ὁμηλικίοις ἔργῳ καὶ λόγῳ καὶ ἠκολούθει πράττων ὅσα καὶ ἐκεῖνος· ἐπειδὴ δ' ἐκεῖνος πρακτικὸς καὶ στρατιώτης μᾶλλον ἢ θεωρητικὸς, τούτου μιμητὴς πιστὸς φαίνεται καὶ ὁ Πολύβιος. Τὰς θεωρητικὰς αὐτοῦ γνώσεις ἔλαβε παρὰ τῶν συγχρόνων φιλοσόφων, καὶ ταῦτα ἴσως προσεκτέσαστο διὰ τῆς ἰδίας μελέτης βραδύτερον αὐτός. Εἰς τοῦτο δ' ἀποδοτέον καὶ τὸν θαυμασμὸν αὐτοῦ πρὸς τὰ σύγχρονα καὶ προγενέστερα τῶν Ῥωμαίων κατορθώματα. Οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τοῦ λεκτικοῦ ἢ ἑλλειψίς εἰς τὴν πρώτην Σχολικὴν παιδείαν ἀποδοτέα· διότι αἱ πρῶται τοῦ ἀνθρώπου ἐν τοῖς Σχολείοις ἔξεις καὶ κλίσεις μεγάλῃν ἔχουσι πρὸς τὸν μέλλοντα βίον, μάλιστα ὅπου ἐν τῷ βίῳ ὀλίγα ἔχει τις καλὰ ν' ἀπομιμηθῇ παραδείγματα. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ νέος, ὡς εἴπομεν, διεκρίθη τῶν ὁμηλικίων, ἀλλὰ καὶ ἅπας ὁ βίος τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ πολλῶν ἐκοσμεῖτο ἀρετῶν. Ὁ πρὸς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων αὐτοῦ σεβασμὸς ἐκδηλοῦται πολλαχοῦ τῆς ἱστορίας. Παράβαλλων τὴν ἀπιστίαν τῶν συγχρόνων ὁμογενῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν δεισιδαιμονίαν προτιμᾷ ταύτην· Τὸ παρὰ τοῖς

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Γ')

ἄλλοις ἀνθρώποις ὀνειδιζόμενον, τοῦτο δοκεῖ συνέχον τὰ Ῥωμαίων πράγματα· διότι ἂν μὲν ἦτο δυνατόν (λέγει) ἐκ σοφῶν ἀνδρῶν πολίτευμα νὰ συναθροισθῇ, ἴσως οὐδὲν ἦτο ἀναγκαῖος ὁ τοιοῦτος τρόπος· ἐπειδὴ δὲ πᾶν πλῆθος εἶνε ἐλαφρὸν καὶ πλῆρες ἐπιθυμιῶν παρανόμων, ὀργῆς ἀλόγου, θυμοῦ βιαίου, ὑπολείπεται διὰ τῶν ἀδήλων φόβων καὶ διὰ τῆς τοιαύτης τραγωδίας συνέχειν τὰ πλῆθη (ς'. ἐς'). Ὅθεν ὀρθὰ εὐρίσκει τὰ περὶ Ἀδου ἀρχαίων λεγόμενα καὶ κατακρίνει τοὺς συγχρόνους, οἵτινες εἰκῇ καὶ ἀλόγως ἐξέβαλλον αὐτά. Εἰς τοῦτο δὲ ἀποδίδει τὴν τε τῶν Ῥωμαίων πίστιν εἰς τὸν ὅρκον, καὶ τὴν ἀπιστίαν καὶ διαφθοράν τῶν Ἑλλήνων. Ὅτι ὀρθῶς ὁ Πολύβιος ἔκρινε, δύναται καὶ ἕκαστος ἡμῶν νὰ κρίνῃ τί συνέβαινεν ὀλίγῳ πρότερον καὶ νῦν παρ' ἡμῖν. Ὅλοι ἠκούσαμεν παρὰ τῶν πρεσβυτέρων πόσῃ σπουδαιότητα ἔδιδον εἰς τὴν διὰ λόγου ὑπόσχεσιν· ὁ δὲ ὅρκος ἦτο βαρὺ καὶ σπᾶνιον εἰς Χριστιανὸν πρᾶγμα. Τὰ πάντα ἐλάβανον καὶ ἔδιδον ἐπὶ καλῇ τῇ πίστει. Νῦν δὲ καὶ καθ' ὅλους τοὺς νομικοὺς τύπους συνταγμένα ἔχοντες τὰ συμβόλαια, συνεχῶς ἀρνούμεθα μεθ' ὅρκου καὶ τὰ καλῶς εἰλημμένα, καὶ μεθ' ὅρκου ἀπαιτοῦμεν ὅσα πολλάκις οὐδὲν ἔχομεν δίκαιον νὰ ζητῶμεν. Τοῦτο δὲ διότι ἡ θρησκευτικὴ πεποίθησις ἐχαλαρώθη καὶ μετ' αὐτῆς καὶ ὁ κρατῶν τοὺς πολλοὺς δεσμὸς. Ἡ εὐσέβεια καὶ τὸ ἥμερον καὶ δίκαιον τοῦ Πολυβίου πανταχοῦ τῆς ἱστορίας ἀνευρίσκεται. Συγχωρῶν τοῖς πολέμοις νὰ πράττωσιν ὅσα κατὰ τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου ἐξασθενούσι τοὺς ἐχθροὺς μέμφεται πικρῶς τοὺς παρὰ τὰ δίκαια ἐξαμαρτάνοντας, οἷον τὸν μὲν Σκόπαν καὶ Δωρίμαχον δι' ὅσα ἔπραξαν ἐν Δωδώνῃ, τὸν δὲ Φίλιππον δι' ὅσα ἔπραξεν εἰς Αἰτωλοῦς ἐν Θέρμῳ καὶ ἀλλαχοῦ· καὶ ἐπαινεῖ τὴν Ἀλεξάνδρου φρόνησιν, ὅστις τιμωρήσας καὶ ἐκδικηθεὶς τοὺς Πέρσας, περὶ τὰ θεῖα ἐδείχθη εὐσεβὴς, μὴ μιμηθεὶς τὰ ἦθη ἐκείνων. (Ε. ἰ. 8).

Ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοπατρία αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἐκ τε τοῦ

βίου καὶ τῆς ἱστορίας πολλαχόθεν μαρτυρεῖται. Ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ μεγαλείου, ἀφορμὴν λαμβάνων ἐκάστοτε παραινέει τοῖς Ἕλλησι νὰ δεικνύονται ἄξιοι τοῦ ὀνόματος. Ὑπὲρ πατρίδος, λέγει, πάντα δεόν τις νὰ θυσιάσῃ· οὔτε συνεισφέρων οὔτε ὀπλων οὔτε ἀνδρῶν πλῆθος ἐκπλαγεῖς, εἶναι συγχωρημένον ν' ἀποστῇ τῆς τελευταίας ἐλπίδος τοῦ διαγωνίζεσθαι περὶ τῆς ἰδίας πατρίδος (B, λ. 7). Ἡ κολακεία καὶ τὰ ταπεινὰ φρονήματα ὑπ' ὧν κατεκλύσθη ἡ δυστυχὴς τότε Ἑλλάς ἐξελέγχονται ὑπ' αὐτοῦ αὐστηρῶς. Αἱ πόλεις ἀντὶ μικρῶν δωρεῶν ἀπέδιδον τοῖς βασιλεῦσι πλείστας τιμὰς καὶ ἐστεροῦντο τῆς ἰδίας ἐλευθερίας· ἐντεῦθεν προῆλθον τὰ ὑπὸ τῶν κολάκων ἐπινοηθέντα καὶ ἀποδοθέντα εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου βασιλεῖς παράδοξα ἐκεῖνα ὀνόματα, εὐσεβῆς, (ἀντὶ ἀσεβῆς κατ' ἀξίαν), φιλοπάτωρ εἰς τὸν φονεύσαντα τὸν ἀδελφὸν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ παραδεδομένον εἰς μέθην καὶ ἄλλας κακίας (E. λδ'), ἐπιφανής (ἀντὶ ἐπιμανή) ὥς ὀρθῶς ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὁ Πολύβιος (K γ. ι) κλπ. Ἐλέγχων λοιπὸν ὑπὸ ἔθνικῆς ἀγάπης τὰς τοιαύτας τῶν ὁμογενῶν παρεκτροπὰς, ἐπαινέει τοὺς Ῥοδίους, οἵτινες καλῶς ἐποιήσαντο χρῆσιν τῶν γενομένων αὐτοῖς δωρεῶν τῶν βασιλέων καὶ οἵτινες δι' ἣν ἔδειξαν φρόνησιν ἔλαβον ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ εἰς τε τοὺς κατ' ἰδίαν βίους καὶ εἰς τὰ κοινὰ μεγάλην ἐπίδοσιν· διότι σεισμοῦ γενομένου (ἐν ἔτει 219 π. X.), ἔπесαν ὅτε κοίλοισι καὶ τὰ πλείστα τῶν τειχῶν καὶ τῶν νεωρίων. Τοῦτο δὲ τὸ δυστύχημα τοσοῦτον νουεχόντως μετεχειρίσθησαν, ὥστε ὠφελήθησαν μεγάλως· διότι πέμψαντες πρέσβεις πρὸς τε τὰς πόλεις καὶ τοὺς βασιλεῖς, οὐ μόνον πολλὰ ἔλαβον, ἀλλὰ καὶ χάριν ὀφείλον αὐτοῖς οἱ διδόντες· οὕτως ὁ μὲν Ἰέρων ἐδωρήσατο αὐτοῖς 470 τάλαντα καὶ ἀτέλειαν τοῖς εἰς αὐτὸν πλέουσιν, ὁ δὲ Πτολεμαῖος 300 τάλαντα καὶ 400 μυριάδας μεδίμνων σίτου· ὡσαύτως πολλὰ ἔδωκαν Ἀντίγονος καὶ Σέλευκος ὁ πατὴρ τοῦ Ἀντιόχου, ὁ Προυσίας, ὁ Μιθρι-

δάτης καὶ πολλαὶ πόλεις. Ἐπειδὴ δὲ αἱ Ῥοῖοι τότε ἐκ τῶν Ἑλλήνων μάλιστα μετῆρχοντο κατὰ θάλασσαν τὸ ἐμπόριον, διὰ μὲν τῶν δωρεῶν ἐπηνόρθωσαν τὰ δημόσια, διὰ δὲ τῶν ἀτελειῶν ἐπλούτισαν κατ' ἰδίαν (E. 4). Ἀλλὰ μέμφεται ἄλλοτε αὐτοὺς ὅτι εὐποροῦντες ἀπεδέξαντο 28 μυριάδας σίτου παρ' Εὐμένους, ἵνα ἐκ τοῦ τόκου δαπανῶσι τοῖς παιδευταῖς καὶ διδασκάλοις· διότι ὅταν μὲν ἰδιώτης τις ἀπορῇ (λέγει) δύναται νὰ δεχθῇ τί' ἄλλ' εὐπορῶν πρόπει νὰ ὑπομῇ τὰ πάντα προτιμότερον ἢ νὰ λάβῃ ἔρανον τὸν διδόμενον τοῖς διδασκάλοις μισθόν. Ἀλλ' ἡμεῖς οἵτινες τὸν πλείστον διδόμενον τοῖς διδασκάλοις μισθὸν ἐξ ἐράνου λαμβάνομεν, τί ἂν εἴποιμεν; Ἀλλ' ἡμεῖς δύνασθε νὰ μοι εἴπητε, δαπανῶμεν αὐτοὶ ὑπὲρ τῶν ἰδίων. Ἀληθῶς· ἀλλ' ἂν εὕρισκετο παρ' ἡμῖν Εὐμένης τις γενναιόδωρος, ἵνα προικίσῃ ἐπαξίως τὴν δημοσίαν Σχολήν, βεβαίως δὲν θὰ ἦτο δυσάρεστον ν' ἀπαλλάξῃ τὴν παιδείαν ἀπὸ τῆς ταπεινωτικῆς ταύτης ἐπαιτείας. Ἀλλὰ ποῦ ὁ Εὐμένης; Ἦσαν λοιπὸν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς παρακμῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατοικοῦντες τινὲς τὰς αὐτὰς καὶ ἡμεῖς χώρας γενναιότεροι ἡμῶν πρὸς τὴν παιδείαν· διὸ ἂς μὴ καυχώμεθα, ἀφοῦ οὐδὲ πρὸς τοὺς ἐν τῇ παρακμῇ ὄντας προγόνους ἡμῶν εἰσέτι δὲν ἐξισώθημεν. Ἐλέγχων λοιπὸν ὁ φιλόπατρις ἀνὴρ καὶ ἐπαινῶν προσηκόντως πανταχοῦ, παραινέει νὰ μὴ προδίδωσι τὰ μέγιστα καὶ τὰς καλλίστας τιμὰς ἐπὶ μικροῖς καὶ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ νὰ πειρῶνται νὰ τηρῶσι τὸ κατ' ἀξίαν ἐκάστοις (E. γ. 5—8). Διότι τὸ ἀποδίδειν ἐκάστῳ τὰ κατ' ἀξίαν, ὥς λέγει ὁ Πολύβιος, ἢ τὸ μετέχειν κατὰ μὲν τοὺς νόμους πάντας τῶν Ἰσων, κατὰ δὲ τὴν ἀξίωσιν, ὥς ἕκαστος ἐν τινὶ εὐδοκίμει καὶ προτιμᾶσθαι ἀπ' ἀρετῆς, κατὰ Θουκυδίδην (B. λζ'), αὕτη εἶναι ἀρετὴ τῶν ἡμετέρων προγόνων, εἰς ἣν δεόν πολὺ νὰ προσέχωμεν ἡμεῖς οἱ εὐκόλως τιμὰς καὶ ἐπαίνους καὶ διὰ τὰ ἐλάχιστα ἀπαιτοῦντες. Αἱ ὑπερβολικαὶ τιμαὶ, τὸ πανταχοῦ τὰ πάντα ἀπο-

δίδειν εἰς ταπεινοὺς καὶ ἀναξίους ἡγεμόνας, ταπεινὸν καὶ δουλικὸν ἐνομίζετο καὶ ἀποδεικνύουσι ταῦτα φαύλους τοὺς τιμῶντας οὕτω καὶ τὸν τιμώμενον. Ὁ εἰθισθεὶς παρ' ἀξίαν νὰ τιμᾷ, ὁ ὑποκύπτων καὶ παρορῶν πολλὰ τῶν ἰδίων, ἐθισθεὶς κατὰ μικρὸν στερεῖται τῆς ἰδίας ἐλευθερίας καὶ καθίσταται κατὰ μικρὸν ἀπλοῦς κόλαξ καὶ δούλος. Ἀπελλήης εἰς τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Φιλίππου ἠθέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ τοῦτο εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς, ἀλλ' αἱ παραστάσεις τοῦ Ἀράτου καὶ αὐτὸν ἐκώλυσαν καὶ τὸν Φιλίππον εἰς συναίσθησιν τοῦ ἰδίου ἡγαγον καθήκοντος (Δ. ος. 4—6). Τὰ ἔθνη λοιπὸν καὶ οἱ νόμοι, λέγει ὁ Πολύβιος, εἶνε δύο γνωρίσματα τοῦ καλοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς ἰσχύος τῶν ἐθνῶν· διότι διὰ τούτων καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων ἀποκαθίσταται ὅσιος καὶ σώφρων, καὶ ὁ πολιτικὸς δίκαιος. Ὅταν δὲ τὰ ἔθιμα καὶ οἱ νόμοι λαοῦ τινος εἶνε σπουδαῖα, θαρροῦντες, λέγει, δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν ὅτι καὶ οἱ ἄνδρες καὶ ἡ πολιτεία αὐτῶν εἶνε τοιαύτη, καὶ τὰν ἀπάλιν, ὅπου κατ' ἰδίαν ἕκαστοι εἶναι πλεονέκται καὶ αἱ κοιναὶ πράξεις ἄδικοι, δῆλον ὅτι καὶ οἱ νόμοι καὶ τὰ κατὰ μέρος ἔθνη καὶ ἡ ὅλη πολιτεία εἶνε φαύλη (ΣΤ. μζ. ι. . .) Εὐσέβεια λοιπὸν, ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα, ἀληθὲς φιλία, δικαιοσύνη, σωφροσύνη καὶ ἄλλων τούτοις παραπλήσια ἀρεταὶ ἐκόσμου τὸν τελευταῖον τοῦτον τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς περιόδου καὶ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος Ἕλληνα. Ἐν δὲ εἶνε ἀληθὲς ὅτι χαρακτηριστὴρ ἀνδρὸς ἐκ λόγου γιγνώσκεται, τὸ σύγγραμμα τοῦ Πολυβίου εἶνε ἱκανὲν μαρτύριον τῶν πολλῶν ψυχικῶν τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῶν.

Ἀλλὰ συνέβη τῷ Πολυβίῳ ὅ,τι καὶ πολλοῖς τῶν μετ' αὐτὸν, δηλ. ἡμαυρώθη καὶ ἐπεσκοτίσθη ὁ ἐξαίρετος αὐτοῦ χαρακτήρ ὑπὸ τῶν περικυκλούντων τότε τὴν πατρίδα κακῶν· διότι αἱ εὐτυχίαι τῶν ἐθνῶν συγκαλύπτουσαι τὰ ἴδια ἐκάστου παραπτώματα, ἀναδεικνύουσι καὶ τὰ ἐλάχιστα τῶν συμπτωμάτων ὡς μεγίστας ἀ-

ρετὰς πολλάκις· καὶ τοῦναντίον κατασκιάζουσι καὶ τὰς μεγίστας τῶν ὀλίγων ἀρετὰς αἱ τῶν πολλῶν ἐλλείψεις καὶ ἐθνικαὶ ἀτυχίαι, καθὼς ἐκ τῶν ὀλίγων πλουτούντων περισσῶς οὐδέποτε εὐδαιμονεῖ πόλις, ἀλλ' ἐκ τῶν πολλῶν καὶ μετρίως εὐπορούντων πάντες εὐημεροῦσι. Δικαίως λοιπὸν ὁ Πλάτων ἐδόξαζεν τὸν Θεὸν πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ἡ γέννησις αὐτοῦ συνέπεσε τοῖς χρόνοις Σωκράτους· διότι δύναται μὲν καὶ ἡ φύσις μέγα τι, ἀλλὰ μὴ βοηθουμένη ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων ὁμοιάζει πρὸς πολεμιστὴν ἄοπλον, ἀντεπεξέρχόμενον πρὸς καλῶς τεθωρακισμένον ὀπλίτην. Οἱ χρόνοι τῆς γεννήσεως παρέχουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ μέσα δι' ὧν πράττει καὶ πολιτεύεται. Τὰ δὲ μέσα ταῦτα εἶνε τὸ ὕλον τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας. Ἰός μοι πᾶ στω καὶ τὰν γὰρ κινήσω, ἔλεγεν ὁ μέγας μηχανικὸς Συνακούσιος. Ἀλλ' ἐν τῷ κόσμῳ δὲν παρέχει ἴσην τὴν μοῖραν ὁ ὑψιμέδων· οἱ μὲν παιῶνας φρίνονται προωρισμένοι νὰ ψάλλωσιν, οἱ δὲ ἐπιταφίους. Καὶ ὅπου οὗτος μὲν θρηνεῖ ἐκφορὰν, ἐκεῖνος ἐορτάζει γάμους· ὁ μὲν νικᾷ ἔφιππος ἢ ἐφ' ἀμάξης, ὁ δὲ πεζὸς κινεῖ τὸν θαυμασμὸν τῶν ὁμοίων του. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ κρίνωμεν ἀπολύτως πάντα ἄνδρα καὶ πᾶν πρόσωπον. Τοιοῦτος εἶνε ὁ Πολύβιος· μέγας αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, ἔν' ἀντιληφθῇ καὶ ἐκτελέσῃ, φαίνεται μικρότερος ἄλλων εὐτυχεστέρων του, διότι ἄλλοίαν ἔχει πρὸς ἐπεξεργασίαν ὕλην. Ὡστε ὅ,τι ἐλλείπει δὲν εἶνε τοῦτου ἑλλείψις, ἀλλὰ τοῦ αἰῶνος. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἔχει καὶ τι ἰδιαίτερον τὴν προσεχὴν ἡμῶν ἐλκύον καὶ ἀπαιτοῦν. Δύο ἐποχαὶ ἐν τῷ τῶν ἐθνῶν βίῳ καὶ τῷ τῶν ἀτόμων ἰδιαιτέρας μάλιστα προσοχῆς ἀξιοὶ καθίστανται, οἱ χρόνοι τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου καὶ οἱ χρόνοι τῆς καταπτώσεως καὶ τῆς ἀτυχίας, ἢ οἱ χρόνοι τῆς δημιουργίας καὶ δυνάμεως καὶ οἱ χρόνοι τῆς φθορᾶς καὶ ἐξασθενήσεως. Ἀμφότεροι εἶνε διδακτικώτατοι καὶ τερπνύτατοι εἰς τὸν ἄνθρωπον· οἱ μὲν παρέχουσιν ἀφορμὴν ἵνα

σπουδάζει τις τὰ αἷτια τοῦ μεγαλείου καὶ συνανυψωθῇ μετ' αὐτοῦ, οἱ δὲ ἐρμηνεύοντες τοὺς λόγους τῆς καταπτώσεως φέρουσιν εἰς συναίσθησιν ἑαυτοῦ καὶ διορᾷ ἕκαστος ποῦ καὶ αὐτὸς ὀλισθαίνει, ἵνα προφυλαχθῇ. Τερπνοὶ καὶ χαρμόσυνοι οἱ χρόνοι τοῦ μεγαλείου, καὶ μετὰ θυμηδίας καὶ ἀναψυχῆς ἀναμνησθῆσκει αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος βραδύτερον, ἀλλ' οὐχ ἥττον συμπθεῖς καὶ περισταλτικοὶ καὶ οἱ χρόνοι τῶν ἀτυχιῶν. Ὁ Πολύδοιος ἤκμασεν εἰς τοιοῦτους ἐθνικῆς καταπτώσεως χρόνους. Ἡγωνίσθη ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, καὶ παρασυρθεὶς ἄκων ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν γεγονότων εἰς φυγὴν, ἡσχολήθη συντάττων τὴν ἱστορίαν τῶν συγχρόνων του, ἵνα καταλίπη οὕτω τοῖς μεταγενεστέροις ὑπόμνημα τῆς ὕλικῆς καὶ ἠθικῆς τῶν συγχρόνων καταπτώσεως, καὶ ἐπωφελὲς τοῖς ὁμογενέσιν ἀνάγνωσμα. Ἐγράψε τὴν διαθήκην τῆς ἐνταφιασθείσης ἀρχαίας ἐλευθερίας καὶ ἔψαλλε τὸ κύκνειον ἐπ' αὐτῆς ᾄσμα. Ὅθεν ὡς τοιοῦτον πρέπει μετὰ προσοχῆς νὰ μελετῶμεν λαμβάνοντες ἀνὰ χεῖρας αὐτοῦ τὸ σύγγραμμα.

ΟΙ ΕΝ ΑΜΕΡΙΚΗ ΟΠΑΔΟΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗΣ.

Διαλαβόντες ἐν τῷ προλαβόντι φυλλάδιω ὀλίγα περὶ τῶν *τρεμόρων*, καλὸν νομίζομεν ν' ἀναφέρωμέν τινα καὶ περὶ τῶν λοιπῶν θρησκευτικῶν αἱρέσεων, τῶν βάσιν τῆς θρησκείας ἔχουσῶν τὴν κοινότητα-σύννην.

Οἱ λεγόμενοι *φίλοι* τῆς ἀρμονίας ἡγεμόνας τῶν ἀρετῶν θεωροῦσιν, ὅπως καὶ οἱ τρέμοντες, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὴν ἀπλότητα, τὴν θυσίαν (στέρησιν πραγμάτων τινας), τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, τὴν ἐργασίαν, τὴν προσευχὴν καὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἰδίων πράξεων—τούτέστι τὴν ἀγαμίαν καὶ τὴν ἐξομολόγησιν τῶν ἁμαρτιῶν—περιφρονοῦσιν ὅμως τὰ πνεύματα καὶ πιστεύουσιν εἰς τὴν δευτέραν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ

μητρόπολις τῶν Ἀρμονία, ἀφοῦ ἐπὶ τινα χρόνον ἤκμασεν, ἤδη φαίνεται ὅτι παρακμάζει· τοιαύτη δὲ παρακμὴ ἀπειλεῖ πᾶσαν ἐκ λαϊκῶν κοινωνίαν, ἧς τὰ μέλη δὲν ἀνανεοῦνται διὰ τοῦ γάμου.

Οἱ τῆς κοινότητος αὐτῆς ὀπαδοὶ καλοῦνται καὶ *Ραππισταί*, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς αἱρέσεως καὶ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς Γεωργίου *Ράπ* (*Rapp*). Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχε γεννηθῇ ἐν Βυρτεμβέργῃ τῷ 1757· ἦν δὲ υἱὸς ἀγρότου καὶ ἔτυχε τῆς προκαταρκτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἧς τυγχάνουσιν οἱ τῆς τάξεως αὐτῆς παῖδες. Εἰκοσιεξαετῆς ἐνυμφεύθη καὶ ἔσχε δύο υἱούς, γενομένους κατόπιν μέλη τῆς ἐταιρείας. Ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ὁ *Ράπ* ἦν λίαν φιλαναγνώστης, ἐλλείψει δ' ἄλλων βιβλίων ἐμελέτα τὴν ἀγίαν Γραφὴν καὶ λίαν ἐλυπεῖτο διὰ τὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν χαλάρωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Τῷ 1787 ἤρξατο διδάσκων ἐν τῇ οἰκίᾳ του νέα δόγματα, διὰ ὃ κληρὸς κατήγγειλεν εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτὸν καὶ τοὺς ὀπαδούς του, καὶ τοὶ ἐπείθοντο τοῖς κειμένοις νόμοις καὶ διῆγον βίον καθ' ὅλα σώφρονα, μόνον τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως ἐπαγγελλόμενοι. Ὡς ἐκ τούτου κατεδιώχθησαν γινώσκον δὲ ὅτι ὁ διωγμὸς συντελεῖ λίαν εἰς τὸ νὰ διεγείρῃ ἔτι μᾶλλον τὸν θρησκευτικὸν ζῆλον. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς νέας αἱρέσεως πολλὰ ὑπέστησαν ἐν ταῖς φυλακαῖς καὶ ὑπεβλήθησαν εἰς συνεχῆ πρόστιμα· διὸ ἀπηλύθησαν, καὶ τῷ 1803 τριακόσαι οἰκογένειαι ἀρχηγὸν ἔχουσαι τὸν *Ράπ*, ἀνεχώρησαν δι' Ἀμερικὴν χάριν τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας των.

Τριακόσιοι μαθηταὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς Βαλτιμόρην μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τριακόσιοι ἄλλοι εἰς Φιλαδέλφειαν, οἱ δὲ λοιποὶ διευσθύνθησαν εἰς τὴν κομητείαν Λυκόμινγκ (Πενσυλβανίαν) ὑπὸ τὸν Χάλλερ, ὀπαδὸν τοῦ *Ράπ*. Οἱ ἀπολειφθέντες ἑξακόσιοι πιστοὶ τοῦ τελευταίου ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγρόται καὶ τεχνῖται, ἄνθρωποι οἰκονόμοι καὶ κάτοχοι περιουσίας τινός. Κατέστησαν δὲ κοινὴν τὴν περιουσίαν των καὶ